

MODEL ZINTEGROWANEGO PAKIETU USŁUG W ZAKRESIE WSPARCIA RODZIN WYCHOWUJĄCYCH DZIECKO (DZIECI) Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

autorzy:

dr Marek Przybylski

dr hab. Marzena Buchnat

Wykonane na zlecenie Wyższej Szkoły Uni-Terra z siedzibą w Poznaniu, ul. Ignacego Prądyńskiego 53, 61-527 Poznań w ramach projektu: "Opracowanie modelu zintegrowanego pakietu usług w zakresie wsparcia rodzin wychowujących dziecko (dzieci) z niepełnosprawnością" o numerze POWR.04.03.00-00-0006/17

**MODEL ZINTEGROWANEGO PAKIETU USŁUG W ZAKRESIE WSPARCIA
RODZIN WYCHOWUJĄCYCH DZIECKO (DZIECI) Z
NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ**

- Poprawa jakości życia rodzin wychowujących dziecko z niepełnosprawnością.
- Możliwość dostosowania Modelu do potrzeb konkretnej JST.
- Buduje pozytywny wizerunek JST w oczach mieszkańców.
- Odciążenie pracowników JST poprzez skonkretyzowanie możliwych form pomocy.
- Informator wsparcia dla rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością – ułatwienie pracy poszczególnych grup – pracowników oświaty, opieki społecznej, pracowników medycznych.
- Integracja działań JST z działaniami NGO w zakresie wsparcia rodzin.
- Wspiera działania zgodne z ustawą z dnia 19 lipca 2019 roku o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Narodziny dziecka w rodzinie znacząco wpływają na jej funkcjonowanie w różnych aspektach. Pojawienie się dziecka z niepełnosprawnością (niezależnie od tego kiedy zostanie zdiagnozowane) jest stresującym doświadczeniem dla całej rodziny a w szczególności dla rodziców. Pomoc dziecku z niepełnosprawnością w pierwszej kolejności udzielana jest zazwyczaj przez osoby najbliższe. Wsparcie rodziny ukierunkowane na dziecko jest tylko jednym z elementów wspierania osób z niepełnosprawnościami. Nie oznacza to jednak iż wyłącznie owo rodzinne (rodowe) wsparcie jest wystarczające. W wieku XIX i mniej więcej do połowy XX wieku dominowało ujęcie segregacyjne odnośnie wspierania rodzin wychowujących dziecko z niepełnosprawnością. Różne potrzeby osób zaszeregowanych do odmiennych typów niepełnosprawności (a co za tym następuje różne potrzeby i oczekiwania rodzin) powodowały zastosowanie w opiece postawy segregacji opierającej się na założeniu, że rehabilitacja powinna być prowadzona w specjalnie dostosowanych instytucjach, które są w stanie zapewnić bardzo specjalistyczne metody, środki oddziaływań wychowawczych, dydaktycznych. Uznawano, że pozostawienie osoby niepełnosprawnej w otwartym życiu społecznym oznacza narażenie jej na niepowodzenie. W praktyce koncepcja ta chroniła osoby niepełnosprawne przed trudami życia w otwartym społeczeństwie, ale także „chroniła” społeczeństwo przed osobami niepełnosprawnymi¹ oraz „odciążała” rodziny wychowujące dzieci z niepełnosprawnością pozwalając im „normalnie” funkcjonować. Humanizacja życia społecznego, wzrost zrozumienia, akceptacji, otwartości wobec osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin spowodowały wykształcenie postawy integracji, która obecnie jest dominującą w społeczeństwach rozwiniętych gospodarczo. Niepełnosprawność zaczęto traktować jako niezawinioną przez rodziców lub przez osoby niepełnosprawne. Postawa ta wyrażająca się w dążeniu do maksymalnej możliwej i uzasadnionej względami psychofizycznymi integracji osób z niepełnosprawnościami wymaga jednakże systemowego wsparcia.

Praktyka życia społecznego osób z niepełnosprawnościami dowodzi, że nie muszą one być marginalizowane społecznie jeśli ich status socjalny, możliwości psychospołeczne

---

¹A. Twardowski, Sytuacja rodzin dzieci niepełnosprawnych, w: Dziecko niepełnosprawne w rodzinie, red. I. Obuchowska, Warszawa 2005.s.36-37

i aspiracje dostrzegane i doceniane będą solidarnie w rodzinie, lokalnym środowisku oraz polityce społecznej państwa².

Rodziny wychowujące dziecko/dzieci z niepełnosprawnością/ami (RWDN) również wymagają szczególnego wsparcia. Ratyfikowana przez Polskę w 2012 roku Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych w artykule 19 podkreśla prawo osób z niepełnosprawnościami do pełnego włączenia i uczestnictwa w życiu społecznym. Prawo to zawiera w sobie także prawo do dokonywania wyborów i dostępu do usług w społeczności lokalnej. Osoba z niepełnosprawnością ma prawo do takiego samego uczestnictwa w życiu społecznym w pełnym jego przekroju jakie ma osoba w pełni sprawna. To oczywiste, jak wydaje się zdanie, dotyczy także dzieci z niepełnosprawnością. Realizacja tych założeń wymaga zewnętrznego wsparcia ukierunkowanego na rodziny. W ostatnich latach widoczne są działania mające na celu poprawę sytuacji rodzin z dziećmi z niepełnosprawnością, jednak jak wykazują przeprowadzone badania w odczuciu rodziców nie udało się dotąd zbudować kompleksowego systemu wsparcia rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością³.

Poszczególne samorządy, stowarzyszenia i organizacje próbują wypracować pewne rozwiązania, jednakże w większości przypadków nie istnieje sprawnie działający system wsparcia rodzin wychowujących dziecko/dzieci z niepełnosprawnością/ami (RWDN). Wstępna analiza porównawcza niektórych stron internetowych jednostek samorządu terytorialnego (dalej JST), rozmów z pracownikami tych JST, wykazuje, iż w porównaniu z mniejszymi JST (np. gminy wiejskie), duże ośrodki miejskie częstokroć mają sprawniej działający system informowania rodziców dzieci z niepełnosprawnością o ich uprawnieniach, prawach i możliwościach wsparcia.

Stworzenie Modelu wsparcia rodzin wychowujących dziecko/dzieci z niepełnosprawnością/ami (RWDN) odpowiada na społeczne potrzeby tych osób (określone w ramach przeprowadzonych badań: zob. *Raport analityczny zawierający zakres oczekiwań, zasobów i braków w poszczególnych grupach respondentów*). Wstępny zarys Modelu powstał w oparciu o przeprowadzone w 3 i 4 kwartale 2018 roku badania ilościowe i jakościowe na grupie pracowników oświatowych, pracowników medycznych, pracowników samorządowych oraz rodziców dzieci z niepełnosprawnością. Tematyka badań dotyczyła

---

² W. Dykcik, Wprowadzenie w przedmiot pedagogiki specjalnej jako nauki, w: *Pedagogika specjalna*, red W. Dykcik, Poznań 1998, s. 44.

³ M. Przybylski, M. Buchnat, *Raport analityczny zawierający zakres oczekiwań, zasobów i braków w poszczególnych grupach respondentów*, Poznań 2018, niepublikowany.

określenia oczekiwań, zasobów i braków w poszczególnych grupach respondentów⁴. Badania prowadzone były w celu uzyskania danych dotyczących możliwości zintegrowania wsparcia dla rodzin posiadających dziecko z niepełnosprawnością. W trakcie konsultacji i rozmów z przedstawicielami JST na etapie tworzenia wstępnego Modelu okazało się, iż mniejsze JST deklarując wsparcie i potrzebę wdrożenia Modelu oczekują zarazem systemu, który nie angażowałby w sposób nadmierny ich środków. Oczekiwania znacznej części JST dotyczyły ograniczenia realnych kosztów istniejącej opieki. Przedstawiciele JST przyznawali jednakże, że jak najszybsze uruchomienie Modelu a co za tym idzie udzielenie kompleksowego wsparcia RWDN, przyczyni się do ograniczenia tych kosztów w przyszłości np. poprzez wzrost aktywności zawodowej bezrobotnych, poświęcających się opiece nad dzieckiem rodziców (statystycznie są to najczęściej matki) wychowujących dziecko z niepełnosprawnością. Zwiększenie takiej aktywności zawodowej, nawet części rodziców, ograniczy potrzeby związane z transferem środków z pomocy społecznej.

Analizując potrzeby grup ustalono, że bariera informacyjna jest jedną z podstawowych, choć znacznie mniej widocznych, barier związanych z korzystaniem z instytucjonalnego systemu wsparcia i prawidłowego funkcjonowania działań integrujących. Rodziny ON próbują uzyskać wsparcie w różnych instytucjach, organizacjach, programach. Kształt systemu wsparcia powoduje, że korzystanie z niego (a zatem realne otrzymanie wsparcia) wymaga określonych kompetencji np. umiejętności pozyskiwania informacji. De facto więc umiejętność skutecznego korzystania z systemu wsparcia jest warunkowana posiadaniem pewnych cech i kompetencji osobowych. Skomplikowanie systemu instytucjonalnego wsparcia jest zresztą barierą nie tylko dla RWDN, ale również dla instytucji i organizacji, które działają w jego ramach. Potrzeby otworzenia dostępu i udrożnienia kanałów informacyjnych wydają się więc być kluczowymi dla poprawy jakości usług wspierających rodziny wychowujące dziecko (dzieci) z niepełnosprawnością (RWDN).

Opracowane rozwiązanie dopasowane jest do realnych potrzeb JST. Należy także mieć na uwadze, że samorząd jako organ prowadzący placówek oświatowych ma duży wpływ na znaczną część szkół i przedszkoli na swoim terenie. Opracowany Model przyczyni się niewątpliwie do realizacji postulatów edukacji włączającej która: „rozumiana jest jako podejście w procesie kształcenia i wychowania, którego celem jest zwiększanie szans

---

⁴ tamże.

edukacyjnych wszystkich osób uczących się poprzez zapewnianie im warunków do rozwijania indywidualnego potencjału, tak by w przyszłości umożliwić im pełnię rozwoju osobistego na miarę swoich możliwości oraz pełne włączenie w życie społeczne”⁵.

Mając na uwadze powyższe, w ramach funkcjonującego w danej JST systemu zarządzania placówkami oświatowymi samorząd winien uwzględnić wprowadzenie Modelu jako formy wsparcia RWDN w podległych sobie placówkach oświatowych.

Opracowany w wyniku działań ekspertów „Wstępny Model Zintegrowanego Pakietu Usług w Zakresie Wsparcia Rodzin Wychowujących Dziecko (Dzieci) z Niepełnosprawnością” został poddany testowaniu w środowisku społecznym jednostek samorządu terytorialnego województwa wielkopolskiego.

Testowanie wypracowanego wstępnego Modelu rozwiązań na rzecz zarządzania zintegrowanym pakietem usług skierowanych do społeczności lokalnej zagrożonej wykluczeniem społecznym w zakresie wsparcia rodzin wychowujących dziecko (dzieci) z niepełnosprawnością na grupie docelowej projektu wykazało, że Model stanowi przydatne i oczekiwane przez pracowników JST, oświaty, medycznych i rodziców narzędzie.

Do opracowania ostatecznego Modelu posłużyły także wnioski i uwagi partnera ponadnarodowego Internationales Bildungsnetzwerk PILGRIM. Wymiana doświadczeń podczas spotkań z partnerem austriackim pozwoliła zwrócić uwagę na konieczność rozszerzenia wsparcia nie tylko skierowanego na osobę (dziecko) z niepełnosprawnością lecz także na pozostałych członków rodziny. W szczególności dotyczy to rodzeństwa osoby z niepełnosprawnością. Partner austriacki podnosił, że działania ukierunkowane na wsparcie rodzin muszą budować więzi, partnerstwo między JST, NGO a RWDN.

Pojawiające się w toku prowadzonych szkoleń, zajęć i seminariów uwagi zostały przeanalizowane i naniesione (po weryfikacji) na wersję ostateczną Modelu. Pretesty i posttesty ukazały wzrost wiedzy w zakresie sytuacji osób niepełnosprawnych. Wszystkie grupy wykazały znaczący przyrost wiedzy odnośnie praw, systemu wsparcia i sytuacji RWDN.

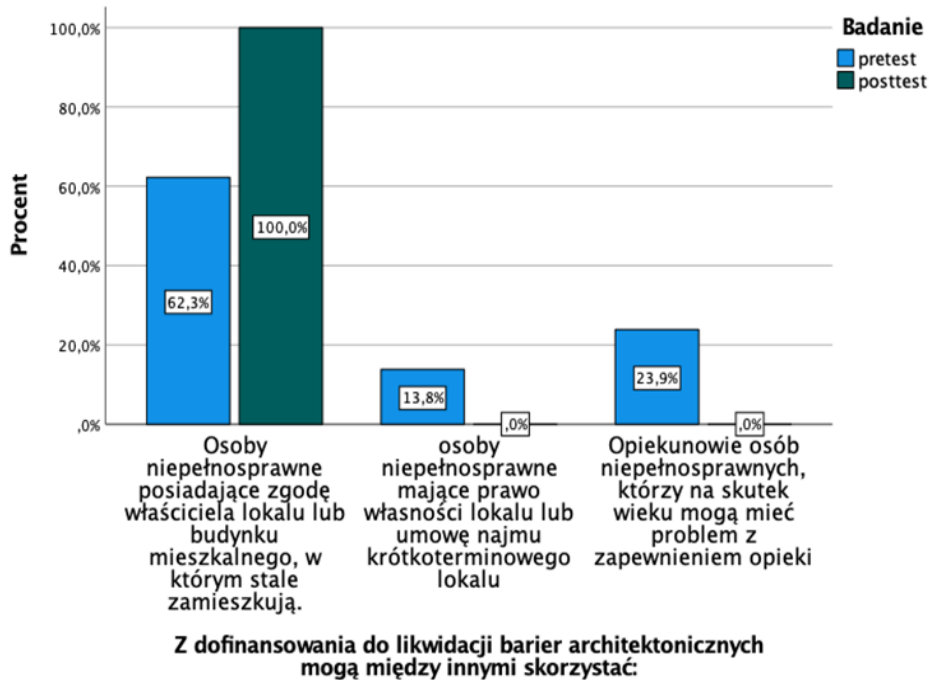
Również rodzice/opiekunowie wychowujący dzieci z niepełnosprawnościami poszerzyli znacząco swoją wiedzę o przysługujących im uprawnieniach. Jako przykład można wskazać pytanie odnośnie uprawnień do korzystania z programu dofinansowania do usuwania barier architektonicznych.

---

⁵ <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/edukacja-wlaczajaca>

Z dofinansowania do likwidacji barier architektonicznych mogą między innymi skorzystać:

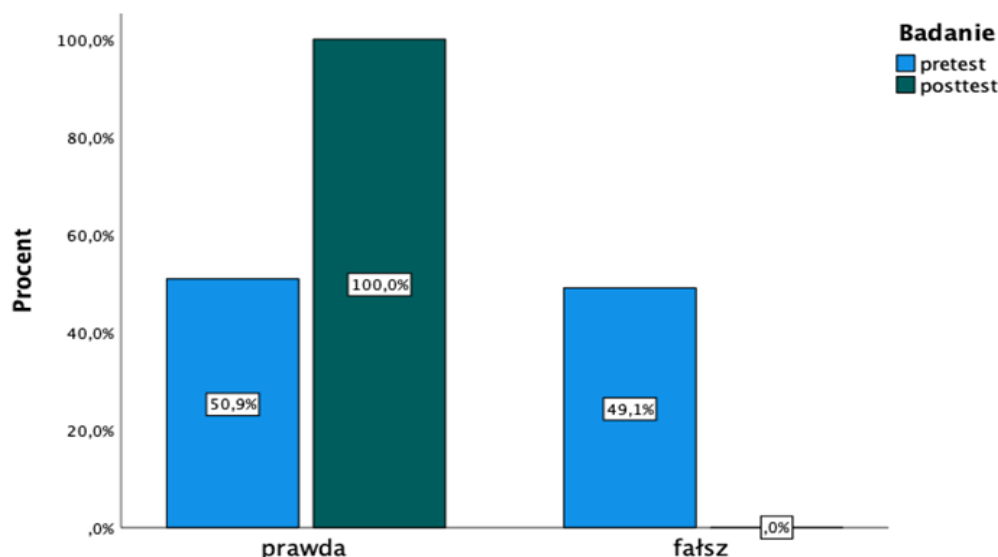

- W preteście 62% ankietowanych rodziców dokonało poprawnego wskazania w posteście ok. 100% ankietowanych dokonało poprawnego wskazania
- Różnica między poszczególnymi pomiarami dla tej pozycji jest istotna statystycznie; $\chi^2(2, N = 636) = 147.91$; $p < 0.001$.
- Siła związku między zmiennymi wskazuje na istnienie umiarkowanej zależności między czasem pomiaru a wskazaniem, V Cramera= 0.48; $p < 0.001$.

Badania ilościowe przy pomocy pretestów i posttestów wskazały, że część grup świadczących usługi na rzecz rodzin z niepełnosprawnościami posiada niepełną wiedzę w zakresie swoich obowiązków oraz obowiązków rodziców. Rozmowy trenerów podczas szkoleń ukazały, że część osób badanych ma przekonania de facto ograniczające prawa rodziców dzieci z niepełnosprawnościami. Przykładowo prawie połowa grupy pracowników oświaty (49,1%) przed szkoleniem było przekonanych że rodzice dziecka z niepełnosprawnością muszą uczestniczyć w działaniach oświatowych ponad przysługujące im prawa. Nadto takowa interpretacja stanowiła by de facto przykład działań wykluczających dzieci z niepełnosprawnością. Przeprowadzone szkolenia zmieniły radykalnie wiedzę w tym zakresie.

Rodzice dziecka z niepełnosprawnością nie muszą jeździć na wycieczki, zielone szkoły, nie muszą chodzić z klasą do kina. To szkoła ma obowiązek zapewnić dziecku właściwą opiekę.

Rodzice dziecka z niepełnosprawnością nie muszą jeździć na wycieczki, zielone szkoły, nie muszą chodzić z klasą do kina. To szkoła ma obowiązek zapewnić dziecku właściwą opiekę.

- W preteście 51% ankietowanych nauczycieli dokonało poprawnego wskazania w postteście 100% ankietowanych dokonało poprawnego wskazania
- Różnica między poszczególnymi pomiarami dla tej pozycji jest istotna statystycznie; $\chi^2(1, N = 1394) = 453.718$; $p < 0.001$.
- Siła związku między zmiennymi wskazuje na istnienie silnej zależności między czasem pomiaru a wskazaniem, $\Phi = 0.57$; $p < 0.001$.

Rozwiązania zaprezentowane we „Wstępnym Modelu Zintegrowanego Pakietu Usług w Zakresie Wsparcia Rodzin Wychowujących Dziecko (Dzieci) z Niepełnosprawnością” zostały jednoznacznie pozytywnie ocenione przez wszystkie badane grupy:

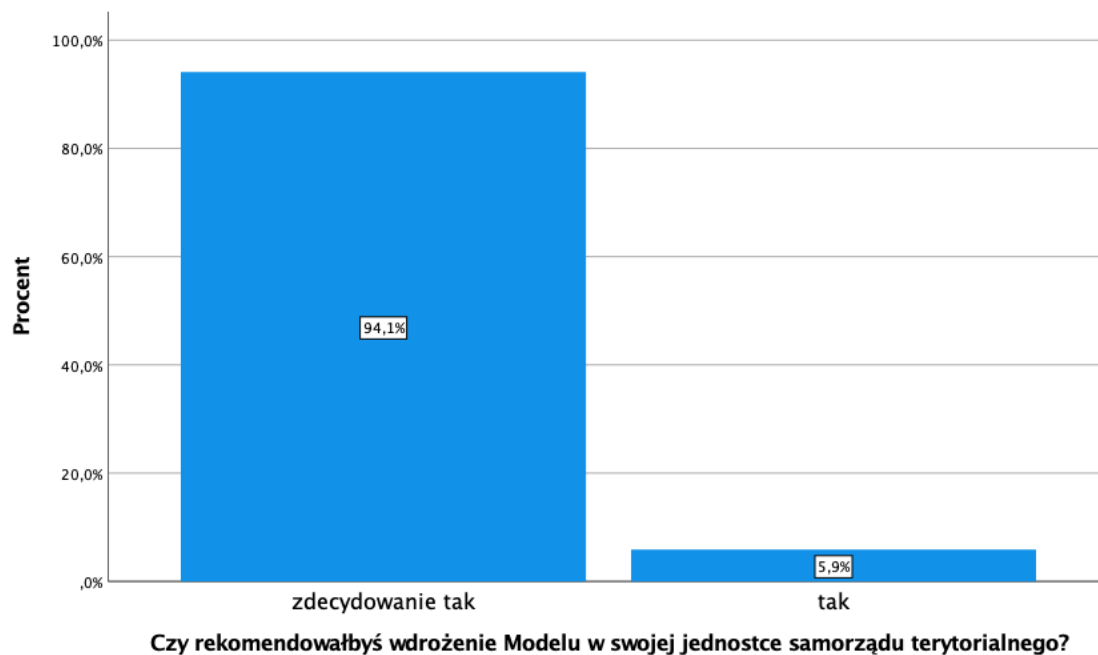

A. GRUPA PRACOWNIKÓW JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Czy rekomendowałbyś wdrożenie Modelu w swojej jednostce samorządu terytorialnego?

- a. zdecydowanie tak
- b. tak
- c. nie wiem
- d. nie
- e. zdecydowanie nie

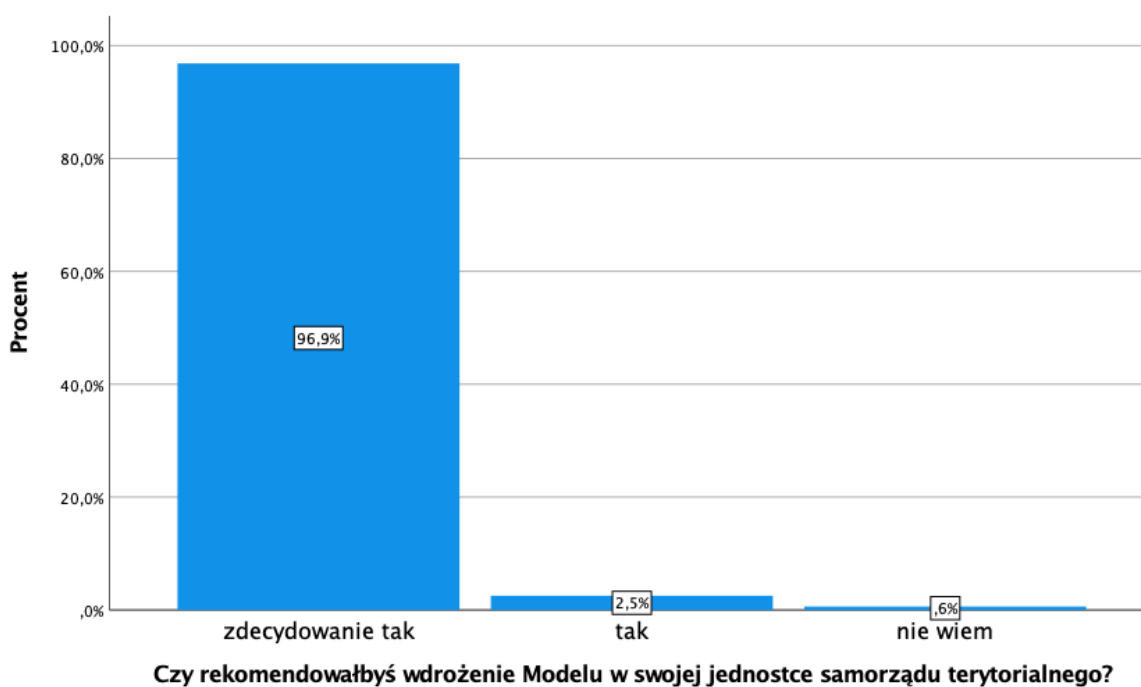
- Ponad 94% ankietowanych pracowników JST dokonało wyboru „zdecydowanie tak”
- Różnica między poszczególnymi wyborami dla tej pozycji jest istotna statystycznie; $\chi^2_{(1, N=85)} = 66.18; p < 0.001$.

B. GRUPA RODZICÓW

Czy rekomendowałbyś wdrożenie Modelu w swojej jednostce samorządu terytorialnego?

- a. zdecydowanie tak
- b. tak
- c. nie wiem
- d. nie
- e. zdecydowanie nie

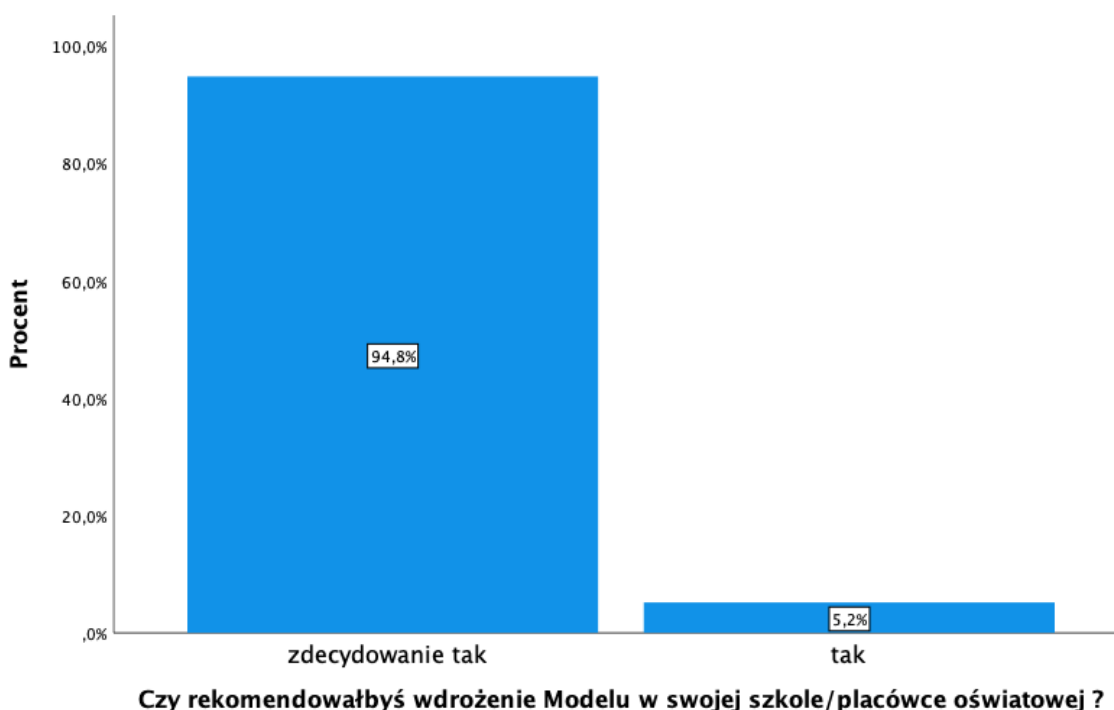
- Prawie 97% ankietowanych rodziców dokonało wyboru „zdecydowanie tak” w pozycji
- Różnica między poszczególnymi wyborami dla tej pozycji jest istotna statystycznie; $\chi^2(2, N = 318) = 577.58$; $p < 0.001$.

C. GRUPA NAUCZYCIELI

Czy rekomendowałbyś wdrożenie Modelu w swojej szkole/placówce oświatowej?

- a. zdecydowanie tak
- b. tak
- c. nie wiem
- d. nie
- e. zdecydowanie nie

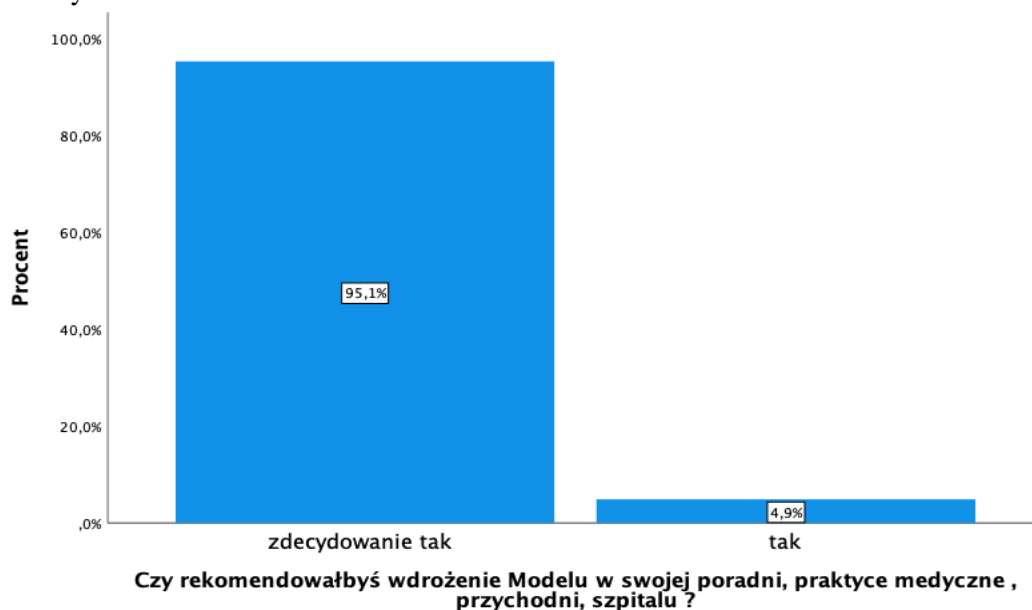
- 95 % ankietowanych nauczycieli dokonało wyboru „zdecydowanie tak” w pozycji
- Różnica między poszczególnymi wyborami dla tej pozycji jest istotna statystycznie; $\chi^2_{(1, N = 697)} = 560.44$; $p < 0.001$.

D. GRUPA PRACOWNIKÓW MEDYCZNYCH

11. Czy rekomendowałbyś wdrożenie Modelu w swojej poradni, praktyce medycznej, przychodni, szpitalu ?

- a. zdecydowanie tak
- b. tak
- c. nie wiem
- d. nie
- e. zdecydowanie nie

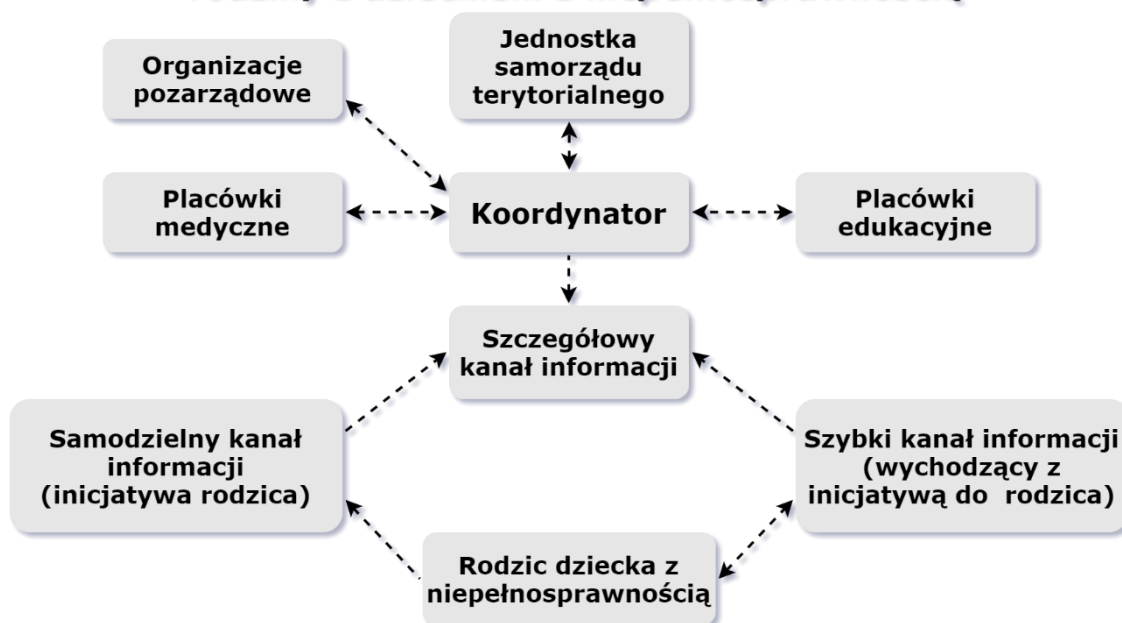

- 95% ankietowanych pracowników sektora medycznego dokonało wyboru „zdecydowanie tak” w pozycji
- Różnica między poszczególnymi wyborami w tej pozycji jest istotna statystycznie; $\chi^2_{(1, N = 103)} = 83.97$; $p < 0.001$.

Mając na uwadze powyższe wyniki badań ilościowych, informacje pozyskane w trakcie rozmów z uczestnikami szkoleń, seminariów, warsztatów, dane i opinie zebrane w trakcie wizyt studyjnych należy uznać, że „Model Zintegrowanego Pakietu Usług w Zakresie Wsparcia Rodzin Wychowujących Dziecko (Dzieci) z Niepełnosprawnością ” winien zostać niezwłocznie wdrożony w większości JST, gdyż znacząco poprawi sytuację RWDN.

Model zintegrowanego pakietu usług wspierających rodziny z dzieckiem z niepełnosprawnością

Model ten ma celu:

1. **Zintegrowanie informacji o dostępnych formach pomocy rodzinom z dzieckiem z niepełnosprawnością.** Obecnie brakuje zintegrowanej sieci informacji dotyczących wsparcia rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością, poszczególne instytucje, nie mają informacji o możliwościach wsparcia z innych obszarów, dlatego często nie potrafią udzielić w sposób pełny i skuteczny pomocy. Brak spójnych informacji powoduje wiele rozbieżności w przekazywaniu jej rodzicom, co powoduje chaos informacyjny, który często jest przyczyną frustracji rodziców dzieci z niepełnosprawnością, ale także powoduje niemożność skorzystania z tej pomocy. Chaos informacyjny i brak holistycznego systemu wsparcia może stanowić czynnik pogłębiający różnice a więc de facto wykluczenie społeczne. Brak przepływu pomiędzy instytucjami powoduje również często dezaktualizację danych. Włączenie poszczególnych instytucji w zintegrowaną sieć wsparcia rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością powoduje również zwiększenie świadomości społecznej na temat sytuacji takich rodzin. Świadomość potrzeb tych rodzin a także po prostu dostęp do wiedzy mobilizuje do podjęcia działania w tym udzielenia pomocy. Wpływa na postawy społeczne takie jak akceptacja, tolerancja i integracja. Stworzenie sieci

wsparcia wpłynie także na podniesienie jakości pracy urzędów oraz przyspieszy proces obsługi rodziców dzieci z niepełnosprawnościami. Przełoży się to na wyższą oceną jakości pracy JST przez RWDN.

2. **Uruchomienie nowych kanałów komunikacji umożliwiających sprawne i wczesne przekazywanie wiedzy rodzinom z dzieckiem z niepełnosprawnością o możliwościach ich wsparcia.** Osobami, które mają wczesny kontakt z rodzicami u których pojawiło się dziecko z niepełnosprawnością są: położne, pielęgniarki, lekarze pediatry, lekarze innych specjalności, nauczyciele, pracownicy samorządu terytorialnego. W szczególności pracownicy urzędu stanu cywilnego rejestrujący dzieci są nierzadko pierwszymi pracownikami JST mającymi kontakt z częścią rodziców dzieci z niepełnosprawnościami.
3. **Zwiększenie dostępności do informacji o możliwych formach wsparcia dla rodziców dzieci z niepełnosprawnością.** Zwiększenie dostępności jest związane zarówno ze zintegrowaną siecią komunikacji, nowymi kanałami przekazywania tych informacji, zwiększania świadomości poszczególnych podmiotów pomocowych o całościowym systemie wsparcia, a także utworzeniu prostej i intuicyjnej w obsłudze informacji internetowej np. na stronie gminy.
4. **Uruchomienie grup wsparcia dla rodziców.** Grupy wsparcia dla rodziców stanowią istotną pomoc we wsparciu rodziców szczególnie w obszarze psychicznym. Mają na celu pomoc im w godzeniu się z niepełnosprawnością swoich dzieci, co pozwoli rodzicom przejść do konstruktywnych działań na rzecz wsparcia swojego dziecka opartego na obiektywnych przesłankach, a nie tylko emocjach i mechanizmach obronnych. Grupy wsparcia mogą przyczynić się także do budowania zaufania na linii RWDN - JST dzięki czemu polepszy się wymiana informacji. Działanie to w formie instytucjonalnej jest działaniem fakultatywnym, którego wdrożenie zależne jest od potrzeb i możliwości danej JST. Zalecamy aby rekrutacja na powyższe grupy (w przypadku ograniczonej liczby miejsc) odbywała się w oparciu o obiektywne wskaźniki (dostosowane do sytuacji danej rodziny) takie jak np. szanse na aktywizację zawodową rodziców, realne potrzeby wsparcia rodziny.

5. **Uruchomienie zajęć dla dzieci z niepełnosprawnością.** Zajęć zarówno wspierających rozwój tych dzieci, ale również dających szansę na przebywanie w grupie rówieśniczej, a dla rodziców dających możliwość uzyskania czasu wolnego lub takich, które pozwolą na zwiększenie ich aktywności zawodowej (jeśli odbywać się będą np. bezpośrednio po zajęciach edukacyjnych w szkole). Zapewnienie dodatkowej opieki dziecku z niepełnosprawnością w szkole lub placówce opiekuńczo-wychowawczej oraz równoczesne wsparcie rodziny poprzez aktywizację zawodową RWDN (matek w szczególności) zapobiegnie zwiększaniu bezrobocia wśród matek dzieci z niepełnosprawnością. Zarazem przeciwdziała wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnością i ich rodzin. Działanie to w formie instytucjonalnej jest działaniem fakultatywnym, którego wdrożenie zależne jest od potrzeb i możliwości danej JST. Zalecamy, aby rekrutacja na powyższe zajęcia odbywała się (w przypadku ograniczonej liczby miejsc) w oparciu o obiektywne wskaźniki (dostosowane do sytuacji danej rodziny) takie jak np. szanse na aktywizację zawodową rodziców, realne potrzeby wsparcia rodziny.
6. **Upowszechnienie form wsparcia oferowanych przez organizacje pozarządowe.** Nierzadko działania tych organizacji nie są w pełni znane środowisku rodziców dzieci z niepełnosprawnością oraz pracownikom JST. Wiele z organizacji tego typu nie posiada środków na skuteczną reklamę swoich celów i założeń. Nie zawsze są w stanie zainteresować swoją ofertą JST. Połączenie formalnych⁶ (JST) i nieformalnych (fundacje i stowarzyszenia) działań (lub informacji o działaniach) ukierunkowanych na wsparcie rodzin poprawi/zwiększy możliwości uzyskania potencjalnego wsparcia przez te rodziny. Zbliżenie do siebie tych grup poprzez połączenie ich w sieć informacyjną oraz uruchomienie nowych kanałów komunikacji wpłynie niewątpliwie pozytywnie na przyszłe działania tych organizacji na poziomie JST, być może pozwoli także w przyszłości wypracować nowe adekwatne do potrzeb danej społeczności lokalnej formy współpracy.
7. **Podniesienie świadomości społecznej o sytuacji rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością i możliwych formach wsparcia tych rodzin.** Podniesienie świadomości społecznej przeciwdziała wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnością i ich rodzin.

---

⁶ Definiujemy działania formalne jako działania narzucone przez konkretne przepisy prawa.

8. Włączenie RWDN w życie społeczne wspólnot lokalnych

Integrację oraz inkluzję społeczną rodzin wychowujących dziecko z niepełnosprawnością należy rozumieć przede wszystkim jako formy uczestnictwa osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin w życiu wspólnot społecznych będące de facto realizacją norm prawnych w zakresie praw człowieka.

Zintegrowana sieć informacji dotycząca wsparcia rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością

Zintegrowana sieć informacji dotycząca wsparcia rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością wymaga wyznaczenia głównego koordynatora ze struktur samorządowych, który będzie odpowiedzialny, za przepływ informacji i ich uaktualnianie. Ważnym elementem sieci wsparcia będą kompetencje jej członków dlatego winni oni zostać przeszkoleni z zakresu komunikacji, wdrażania i posługiwania się Modelem.

Koordynator główny powinien wyznaczyć też (w sposób zgodny z hierarchiczną strukturą urzędu w danej JST) koordynatorów obszarów/sieci informacyjnych osoby zajmujące zbieraniem informacji się z obszaru placówek oświatowych i medycznych oraz poszczególnych komórek samorządowych odpowiedzialnych za pomoc rodzinom wychowujących dziecko/dzieci z niepełnosprawnością/ami (RWDN), którzy minimum raz na pół roku będą uaktualniać dane w Modelu. Wyznaczenie poszczególnych osób koordynujących informację w obszarach medycznym, edukacyjnym, samorządowym winno być uzasadnione realnymi potrzebami danej gminy.

Koordynator główny ma za zadanie zachęcić i zmotywować do uzupełnienia gotowego schematu Modelu wyznaczone osoby odpowiadające za poszczególne sieci/obszary informacyjne (sieć/obszar JST, placówki medyczne, organizacje pozarządowe, placówki edukacyjne) o uaktualnione dane dotyczące danej gminy/powiatu.

Ryc. Zakres działań koordynatora głównego.

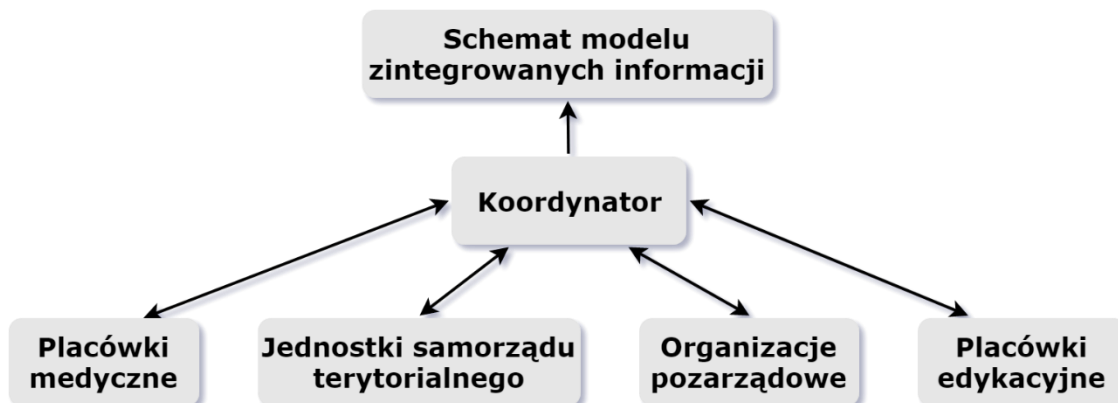
Koordynatorzy poszczególnych obszarów winni być osobami mającymi wiedzę i doświadczenie praktyczne w zakresie funkcjonowania wsparcia oraz potrzeb i oczekiwań RWDN w danym obszarze.

Ryc. Zakres działań koordynatora obszaru.

Zintegrowana sieć informacji dotyczących wsparcia rodziców dzieci z niepełnosprawnością

Każda z JST przystępujących do wdrożenia Modelu ma za zadanie założenie i uaktualnienie zakładki (link) na stronie danej JST informującej o możliwych formach wsparcia przygotowanej według schematu. Przykładowy schemat zawierający usystematyzowane informacje pogrupowane w komplementarne kategorie zawiera przygotowany wzór „Informatora wsparcia dla rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością”, przygotowanie wizytówek z numerem informacyjnym i adresem strony internetowej zawierającej informacje dla rodziców dzieci z niepełnosprawnością.

Model przepływu informacji o możliwych formach wsparcia rodziców dzieci z niepełnosprawnością

Zintegrowany Model informowania rodziców dzieci z niepełnosprawnością o możliwych formach wsparcia

Rodzic samodzielnie szukając informacji o możliwych systemach wsparcia może skorzystać z:

- strony internetowej, na której uzyska krótkie informacje wraz z kontaktem do poszczególnych placówek, urzędów zajmujących się udzielaniem wsparcia tym rodzinom
- w kontakcie z urzędnikami placówek samorządowych, placówek oświatowych, a także medycznych powinien otrzymać spójną informację o stronie internetowej, a także numer telefonu do koordynatora, który może wskazać odpowiednie placówki wsparcia

Zintegrowany model kanałów dostępu do informacji o możliwych formach wsparcia rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością

W ramach Modelu Zintegrowanego Pakietu Usług w Zakresie Wsparcia Rodzin Wychowujących Dziecko (Dzieci) z Niepełnosprawnością zostały przewidziane kanały szybkiego informowania takich rodziców o możliwych formach wsparcia. Biorąc pod uwagę, że rodzice w momencie uzyskania informacji o niepełnosprawności swojego dziecka przechodzą przez kryzys emocjonalny, często związany z brakiem pogodzenia się z zaistniałą sytuacją, działaniem mechanizmów obronnych między innymi; wyparcia, ich działania na rzecz akceptacji tej sytuacji, wsparcia rozwoju swojego dziecka, ułożenia sobie na nowo życia są mało konstruktywne. W związku z tym, takie rodziny wymagają jak najszybszego wsparcia, by móc nie tylko jak najbardziej efektywnie poradzić sobie z nowym wyzwaniem, jakim jest wychowanie dziecka z niepełnosprawnością, ale także

zadbać o cały system rodzinny. Przedstawiony Model Zintegrowanego Pakietu Usług w Zakresie Wsparcia Rodzin Wychowujących Dziecko (Dzieci) z Niepełnosprawnością zakłada właśnie jak najszybsze dotarcie do tych rodzin z informacją o możliwych formach wsparcia, które mają pomóc rodzicom odnaleźć się w nowej rzeczywistości, a także zbudować przekonanie, że nie są sami w tej trudnej sytuacji. Model ten zakłada dotarcie z informacją do rodziców w sytuacjach naturalnych jakich znajduje się rodzina np. przyjsście położnej, typowych dla całego społeczeństwa, nie wymaga przez to przesyłania danych osobowych co jest obecnie zgodne z założeniami RODO.

Kanałami szybkiego informowania o możliwych formach wsparcia są:

- położne, które pojawiają się we wszystkich rodzinach z nowonarodzonymi dziećmi i często uzyskują od rodziców informację o nieprawidłowym rozwoju dziecka lub o podejrzeniach o taki rozwój;
- lekarze pediatrzy, do których wszystkie nowonarodzone dzieci muszą trafić i w pierwszych dwóch latach życia przychodzą bardzo regularnie;
- urzędnicy stanu cywilnego, którzy wydają akty urodzenia;
- nauczyciele przedszkolni, szkolni, którzy często zauważają nieprawidłowości rozwojowe, szczególnie te które ujawniają się w późniejszych latach życia lub są skutkiem zmian wypadku lub przebytej choroby;
- pracownicy placówek samorządowych np. pracownicy informacji itd.;
- pracownicy placówek medycznych np. rejestratorki
- pracownicy placówek rehabilitacyjnych

Kanały szybkiego informowania, nie mają na celu, by osoby te potrafiły udzielić wyczerpującej informacji na temat wszystkich form wsparcia, ale żeby potrafiły wskazać (dać wizytówkę z numerem telefonu i adresem strony internetowej) konkretną osobę lub miejsce, gdzie takie informacje można uzyskać, a także uświadomiły takich rodziców, że różne formy pomocy i wsparcia są dla nich przygotowane oraz dały poczucie, że nie są ani jedyni w takiej sytuacji, ani są sami.

Usługi wspierania rodzin wychowujących dziecko (dzieci) z niepełnosprawnością

Zalecenia odnośnie procedur dla nauczycieli:

a. W przypadku ucznia niezdiagnozowanego:

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach proces wstępnej diagnozy rozpoczyna się w szkole i na podstawie uzyskanego rozpoznania należy zapewnić uczniowi stosowne wsparcie. Diagnoza funkcjonalna jest działaniem wstępnym, którego finalnym skutkiem ma być wpływ na poprawę funkcjonowania dziecka. W przypadku zaobserwowania zachowań lub cech mogących świadczyć o specjalnych potrzebach edukacyjnych nauczyciel winien rozpocząć działania związane z wysłaniem dziecka na diagnozę specjalistyczną do poradni psychologiczno-pedagogicznej. Działania te odbywać się winny w zgodzie z przepisami prawa oświatowego oraz procedurami funkcjonującymi w danej placówce i za zgodą rodziców. Podkreślamy konieczność informowania i wspierania rodzica diagnozowanego dziecka. Zalecamy aby co najmniej początkowe spotkania informacyjne odbywały się w miarę możliwości w obecności psychologa.

b. W przypadku ucznia zdiagnozowanego

Postępować w zgodzie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach. W szczególności należy pamiętać iż zgodnie z powyższym aktem prawnym:

„Przedszkola, oddziały przedszkolne w szkołach podstawowych, inne formy wychowania przedszkolnego, szkoły, oddziały i ośrodki, o których mowa w § 2 ust. 1, zapewniają:

- 1) realizację zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego;
- 2) warunki do nauki, sprzęt specjalistyczny i środki dydaktyczne, odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne uczniów;

- 3) zajęcia specjalistyczne, o których mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 47 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, zwanej dalej „ustawą”;
- 4) inne zajęcia odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne uczniów, w szczególności zajęcia rewalidacyjne, resocjalizacyjne i socjoterapeutyczne;
- 5) integrację uczniów ze środowiskiem rówieśniczym, w tym z uczniami pełnosprawnymi;
- 6) przygotowanie uczniów do samodzielności w życiu dorosłym”

Opracowany w szkole na podstawie zaleceń z poradni psychologiczno-pedagogicznej, zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego oraz diagnozy funkcjonalnej, IPET winien zawierać działania wspierające rodziców ucznia oraz w zależności od potrzeb zakres współdziałania z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi, w tym poradniami specjalistycznymi, placówkami doskonalenia nauczycieli, organizacjami pozarządowymi, innymi instytucjami oraz podmiotami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży, a w przypadku przedszkoli, innych form wychowania przedszkolnego, szkół i oddziałów, o których mowa w § 2 ust. 1 pkt 1 lit. a–c, pkt 2, 3 i pkt 4 lit. a–c – również ze specjalnymi ośrodkami szkolno-wychowawczymi, młodzieżowymi ośrodkami wychowawczymi i młodzieżowymi ośrodkami socjoterapii⁷.

Wspierać rodziców poprzez wskazanie kanału informacji zgodnie z modelem przepływowym informacji o możliwych formach wsparcia rodziców dzieci z niepełnosprawnością zawartym w Modelu.

Zwrócić uwagę, czy rodzina nie wymaga wsparcia prawnego w zakresie np. dyskryminacji, spraw finansowych, przemocy domowej.

W przypadku takich okoliczności postępować zgodnie z procedurami wynikającymi z mocy przepisów prawa i regulaminów wewnętrznych danej instytucji. Zakres ogólnodostępnych usług z zakresu wsparcia prawnego winien znajdować się w dziale Informatora dział 2 pomoc prawna, dyskryminacja. Należy pamiętać, że nie zawsze

---

⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym.

wystarczy odesłać RWDN do danego działu Informatora lecz nierzadko (np. w przypadku przemocy domowej) należy podjąć czynności określone przepisami (zgłosić przełożonemu, powiadomić organy państw rozpocząć procedurę Niebieskiej Karty⁸ etc).

Informować koordynatora obszaru (lub koordynatora głównego) o zmianach lub możliwościach wzbogacenia Informatora.

Dopełnienie zaleceń w kwestii procedur diagnostycznych znajdują się w: „Informatorze wsparcia dla rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością” w pkt. 6 „Edukacja dziecka - wsparcie oświatowe dla rodziców dzieci z niepełnosprawnościami”

W miarę możliwości zastosować preferencję związaną z naborem do najbardziej dogodnej dla RWDN placówki edukacyjnej lub opiekuńczo-wychowawczej⁹ dzieci z niepełnosprawnościami (w miarę możliwości wraz z rodzeństwem). Preferowanie to, mające na celu ograniczenie pomocy społecznej poprzez zmniejszenie kosztów np. dowozów do szkół, umożliwia większe zaangażowanie RWDN w działania edukacyjne dziecka z niepełnosprawnością oraz pozostałych dzieci. Zapewnienie opieki dziecku z niepełnosprawnością w szkole lub placówce opiekuńczo-wychowawczej oraz równoczesne wsparcie rodziny poprzez aktywizację zawodową RWDN (matek w szczególności) zapobiegnie zwiększaniu bezrobocia wśród matek dzieci z niepełnosprawnością a zarazem przeciwdziała wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnością i ich rodzin.

Uruchomić zajęcia dla dzieci z niepełnosprawnościami.

Wspomagać wychowawczą rolę rodziny.

Zapewnić opiekę uczniom pozostającym w trudnej sytuacji materialnej i życiowej.

---

⁸ Wszczęcie procedury „Niebieskie Karty” rozpoczyna się formalnie przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A”⁷. Dokument ten wypełnia przedstawiciel właściwej służby, jeśli w toku prowadzonych czynności służbowych poweźmie podejrzenie o stosowaniu przemocy w rodzinie. Do wypełniania formularza „Niebieska Karta – A” są zobowiązani: funkcjonariusz policji, przedstawiciel jednostki organizacyjnej pomocy społecznej np. pracownik socjalny, przedstawiciel ochrony zdrowia – lekarz, pielęgniarka, ratownik medyczny, przedstawiciel oświaty, przedstawiciel gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych. Wszczęcie procedury nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie. Nierozpoczęcie procedury niebieskiej karty może w szczególnych przypadkach być traktowane jako zaniechanie.

⁹ żłobek i klub dziecięcy nie są placówkami edukacyjnymi.

Podkreślamy konieczność informowania i wspierania rodzica diagnozowanego dziecka. Zalecamy, aby co najmniej początkowe spotkania informacyjne odbywały się w miarę możliwości w obecności psychologa.

Zalecenia procedur dla pracowników JST:

Zapewnić rodzicom wychowującym dzieci z niepełnosprawnością dostęp do usług zgodny z Ustawą z dnia 19 lipca 2019 roku o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Wspierać rodziców poprzez wskazanie kanału informacji zgodnie z modelem przepływowym informacji o możliwych formach wsparcia rodziców dzieci z niepełnosprawnością zawartym w Modelu.

Informować koordynatora obszaru (lub koordynatora głównego) o zmianach lub możliwościach wzbogacenia Informatora.

Zalecamy, aby OPS lub koordynator główny w miarę możliwości kontaktowali się z członkami wybieralnych organów samorządowych przedstawiając im potrzeby i oczekiwania i możliwości wsparcia RWDN na terenie danej JST.

Należy pamiętać, że JST świadczą na korzyść RWDN usługi profilaktyczne, mające na celu ograniczenie pomocy społecznej w przyszłości oraz zapobieganie zwiększaniu bezrobocia matek dzieci z niepełnosprawnością, przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnością i ich rodzin. Informowanie o pełnym potencjale wsparcia RWDN na obszarze JST w dłuższej perspektywie czasowej przyczynia się do ograniczenia kosztów pomocy społecznej w przyszłości. Mając to na uwadze należy informować jak najwcześniej o potencjale np. NGO w zakresie rehabilitacji, zajęć diagnostycznych i wspierających samodzielność ON. Zaleca się więc, aby koordynator główny regularnie pozyskiwał te informacje od placówek edukacyjnych, medycznych lub innych jednostek samorządu terytorialnego.

Prawidłowość działań JST opierać się winno także na inicjowaniu pewnych działań związanych z usługami profilaktycznymi oraz zapobiegającymi wykluczeniu społecznemu poprzez:

- informowania o możliwych formach pozyskiwania dotacji/grantów w tym zakresie przez działające na terenie jednostki NGO. Należy podkreślić, że informowanie to winno uwzględniać także środki niezależne od JST np. z funduszy europejskich, lub grantów zewnętrznych fundacji lub organizacji,
- regularne spotkania z przedstawicielami NGO w zakresie potrzeb RWDN na terenie JST.
- pozyskiwanie informacji o aktualnych potrzebach RWDN, przekazywanie tych informacji NGO
- w miarę możliwości aktywne pozyskiwanie środków zewnętrznych związanych z aktywizacją zawodową RWDN, przeciwdziałaniem wykluczeniu społecznemu osób z niepełnosprawnością i ich rodzin.
- JST jako organ prowadzący placówek oświatowych w ramach funkcjonującego w danej jednostce systemu zarządzania placówkami oświatowymi winien uwzględnić na etapie tworzenia systemu zarządzania lub na etapie jego dostosowywania do realnych potrzeb wprowadzenie Modelu jako formy wsparcia RWDN w podległych sobie jednostkach.

Ważną częścią systemu wsparcia RWDN są usługi - opiekuńcze, asystenckie. Zalecamy, aby poszczególne jednostki JST świadczące te usługi zwróciły szczególną uwagę na wsparcie RWDN. W opinii JST odwiedzonych w trakcie wizyt studyjnych Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej w sposób wystarczający precyzuje zadania i czynności opiekuńcze i asystenckie. Przepisy wewnętrzne poszczególnych jednostek doprecyzowują zasady świadczenia tychże usług¹⁰. Jednakże w opinii ekspertów zalecane by było położenie większego nacisku na sytuację RWDN. W szczególności zalecamy uwzględnienie w istniejących procedurach następujących treści:

---

¹⁰ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej w sposób wystarczający precyzuje zadania i czynności opiekuńcze i asystenckie

- a) Dążenie do aktywizacji zawodowej RWDN poprzez pomoc w dostępie do możliwości stwarzanych w tym zakresie przez projekty, fundusze celowe, działania NGO i systemowe działania JST. Zalecamy, aby osoby świadczące usługi opiekuńcze i asystenckie, w ramach pomocy społecznej, w sposób szczególny traktowały te działania i były na bieżąco z wiedzą o możliwych formach pomocy w tym zakresie.

Jako przykład takich środków można wskazać że dla opiekunów, którzy wracają do pracy po przerwie związanej z opieką nad niepełnosprawnymi, przygotowano dwa instrumenty: grant na telepracę i świadczenie aktywizacyjne¹¹.

- b) Należy prowadząc działania asystenckie i opiekuńcze wskazać RWDN, że podjęcie pracy zawodowej nie zawsze oznacza ograniczenie środków dla opiekunów, ponieważ w związku z przekroczeniem kryterium dochodowego uprawniającego do świadczeń z pomocy społecznej, rodzina z osobą niepełnosprawną może ubiegać się o przyznanie specjalnego zasiłku celowego, który finansowany jest z budżetu samorządów¹².
- c) Zalecamy, aby w trakcie świadczenia usług dla RWDN zwrócić uwagę czy rodzina nie wymaga wsparcia prawnego w zakresie np. dyskryminacji, spraw finansowych, przemocy domowej. W przypadku takich okoliczności należy postępować zgodnie z procedurami wynikającymi z mocy przepisów prawa i regulaminów wewnętrznych danej instytucji. Zakres ogólnodostępnych usług z zakresu wsparcia prawnego winien znajdować się w dziale Informatora dział 2 „pomoc prawna, dyskryminacja”. Należy pamiętać, że nie zawsze wystarczy odesłać RWDN do danego działu Informatora lecz nierzadko (np. w przypadku przemocy domowej) należy podjąć czynności określone przepisami (zgłosić przełożonemu, powiadomić organy państw rozpocząć procedurę Niebieskiej Karty¹³ etc).

---

¹¹ <https://www.gov.pl/web/rodzina/jakie-wsparcie-dla-niepelnosprawnych>

¹² <https://www.gov.pl/web/rodzina/jakie-wsparcie-dla-niepelnosprawnych>

¹³ Wszczęcie procedury „Niebieskie Karty” rozpoczyna się formalnie przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A”7. Dokument ten wypełnia przedstawiciel właściwej służby, jeśli w toku prowadzonych czynności służbowych poweźmie podejrzenie o stosowaniu przemocy w rodzinie. Do wypełniania formularza „Niebieska Karta – A” są zobowiązani: funkcjonariusz policji, przedstawiciel jednostki organizacyjnej pomocy społecznej np. pracownik socjalny, przedstawiciel ochrony zdrowia – lekarz, pielęgniarka, ratownik medyczny, przedstawiciel oświaty, przedstawiciel gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych. Wszczęcie procedury nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie. Nierozpoczęcie procedury niebieskiej karty może w szczególnych przypadkach być traktowane jako zaniechanie.

- d) Świadczone usługi asystenckie i opiekuńcze przyczynią się do pozyskiwania informacji zwrotnej; zalecane jest omawianie tych informacji z przełożonymi i przekazywanie ich dalej koordynatorowi JST.
- e) Zważywszy na specjalne potrzeby RWDN należało by rozważyć wydzielenie osoby/osób które poprzez swoje kompetencje będą świadczyły usługi asystenckie i opiekuńcze wobec tej grupy docelowej.
- f) Jak wynika z licznych badań osoby świadczące usługi z zakresu pomocy społecznej są szczególnie narażone na syndrom wypalenia zawodowego. Świadczenie usług opiekuńczych i asystenckich wobec RWDN potęguje to ryzyko. Zalecamy, ażeby w miarę możliwości i potrzeb ustalić system superwizji działań opiekuńczych i asystenckich. Przyczyni się on do wsparcia pracowników socjalnych, polepszy jakość świadczonych usług i umożliwi im skuteczniejsze funkcjonowanie a także chronić będzie w pewnym stopniu przed wypaleniem zawodowym. Superwizja niestety nie jest jeszcze w Polsce powszechnie stosowaną formą wsparcia i pomocy psychologicznej wśród osób wykonujących zawody związane z pomaganiem¹⁴.
- g) W przypadku, gdy asystent, pracownik socjalny, opiekun pozyska wiedzę o niepełnosprawności dziecka, płodu zaleca się wdrożenie ścieżki związanej z Programem „Za życiem” wspierającym rodziny z osobami niepełnosprawnymi, w szczególności wychowujące niepełnosprawne dzieci. Obejmuje on rozwiązania dotyczące: wsparcia dla kobiet w ciąży i ich rodzin, wczesnego wspomaganie dziecka i jego rodziny, usług wspierających rehabilitacyjnych i mieszkaniowych. Program zapewnia koordynację wsparcia, poradnictwa i informacji¹⁵.
- h) Prowadzenie działań związanych z integracją społeczną RWDN

---

¹⁴ Według przepisów art. 121a ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej superwizja jest prawem zagwarantowanym każdemu pracownikowi socjalnemu. Nie jest to obowiązek ale uprawnienie, wynikające z indywidualnych potrzeb pracownika socjalnego.

¹⁵ Ustawa „Za życiem” opisana jest w grupie 5 Informatora.

Zalecenia procedur dla pracowników medycznych:

W miarę możliwości aktywne pozyskiwanie środków zewnętrznych na poprawę jakości świadczenia usług medycznych wobec RWDN. Jako przykład można wskazać program Dostępność Plus którego celem jest wdrożenie działań projakościowych związanych z dostosowaniem placówek medycznych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Ustawa z 9 maja 2018 r. o szczególnych rozwiązaniach wspierających osoby o znacznym stopniu niepełnosprawności nadaje specjalne uprawnienia osobom ze znacznym stopniem niepełnosprawności. Wskazany wyżej przepis odnosi się do pojęcia świadczenia zdrowotnego, a zatem działania służącego profilaktyce, zachowaniu, ratowaniu, przywracaniu lub poprawie zdrowia oraz innym działaniom medycznym wynikającym z procesu leczenia lub przepisów odrębnych regulujących zasady ich udzielania. Taka konstrukcja powoduje, że nowe szczególne rozwiązanie dotyczy wszystkich świadczeń, bez względu na to, w jakim trybie są udzielane. Skutek uprzywilejowania jest widoczny w odniesieniu do świadczeń gwarantowanych, a zatem finansowanych w całości lub współfinansowanych ze środków publicznych:

- a) podstawowej opieki zdrowotnej;
- b) ambulatoryjnej opieki specjalistycznej;
- c) leczenia szpitalnego;
- d) opieki psychiatrycznej i leczenia uzależnień;
- e) rehabilitacji leczniczej;
- f) świadczeń pielęgnacyjnych i opiekuńczych w ramach opieki długoterminowej;
- g) leczenia stomatologicznego;
- h) lecznictwa uzdrowiskowego;
- i) programów lekowych.

W odniesieniu do tych wszystkich świadczeń gwarantowanych pacjentom posiadającym orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności przysługuje prawo do ich uzyskania poza kolejnością.

Zalecamy, aby w miarę możliwości w trakcie świadczenia usług dla RWDN zwrócić uwagę czy rodzina nie wymaga wsparcia prawnego w zakresie np. dyskryminacji, spraw finansowych, przemocy domowej, a w przypadku takich okoliczności postępować zgodnie z procedurami wynikającymi z mocy przepisów prawa i regulaminów wewnętrznych danej instytucji. Zakres ogólnodostępnych usług z zakresu wsparcia prawnego winien znajdować się w dziale Informatora dział 2 pomoc prawna, dyskryminacja. Należy pamiętać, że nie zawsze wystarczy odesłać RWDN do danego działu Informatora lecz nierzadko (np. w przypadku przemocy domowej) należy podjąć czynności określone przepisami (zgłosić przełożonemu, powiadomić organy państw rozpocząć procedurę Niebieskiej Karty¹⁶ etc).

Wspierać rodziców poprzez wskazanie kanału informacji zgodnie z modelem przepływowym informacji o możliwych formach wsparcia rodziców dzieci z niepełnosprawnością zawartym w Modelu.

Sugeruje się także, aby w sposób szczególny podchodzili do świadczenia usług RWDN starając się np. w miarę możliwości ograniczyć oczekiwanie na wizytę (pobyt dziecka z niektórymi rodzajami niepełnosprawności w hałaśliwej poczekalni pełnej pacjentów może być wyjątkowo trudnym doświadczeniem np. w przypadku części dzieci ze spektrum autyzmu lub z mizofonią). Zalecane jest dostosowanie organizacji pracy do szczególnych potrzeb grupy RWDN.

Informować koordynatora obszaru (lub koordynatora głównego) o zmianach lub możliwościach wzbogacenia Informatora.

---

¹⁶ Wszczęcie procedury „Niebieskie Karty” rozpoczyna się formalnie przez wypełnienie formularza „Niebieska Karta – A”⁷. Dokument ten wypełnia przedstawiciel właściwej służby, jeśli w toku prowadzonych czynności służbowych poweźmie podejrzenie o stosowaniu przemocy w rodzinie. Do wypełniania formularza „Niebieska Karta – A” są zobowiązani: funkcjonariusz policji, przedstawiciel jednostki organizacyjnej pomocy społecznej np. pracownik socjalny, przedstawiciel ochrony zdrowia – lekarz, pielęgniarka, ratownik medyczny, przedstawiciel oświaty, przedstawiciel gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych. Wszczęcie procedury nie wymaga zgody osoby dotkniętej przemocą w rodzinie. Nierozpoczęcie procedury niebieskiej karty może w szczególnych przypadkach być traktowane jako zaniechanie.

Zalecenia procedur w zakresie aktywnej integracji RWDN

Aktywna integracja społeczna winna być jedną z dominujących metod ograniczania wykluczenia społecznego i zawodowego. Jej celem jest włączanie i wzmacnianie uczestniczenia w życiu społecznym i zawodowym rodzin wychowujących dziecko z niepełnosprawnością oraz rozwój systemu wsparcia rodzin poprzez współpracę z organizacjami pozarządowymi i podmiotami ekonomii społecznej.

Zalecamy podjęcie następujących działań przez JST:

- Zwrócenie uwagi przez pracownika socjalnego, asystenta rodziny w ocenie sytuacji rodziny i planie pracy na potrzeby związane z wykluczeniem społecznym (o ile problem dotyczy danej rodziny) i ujęcie w planie pracy możliwości prowadzenia działań mających na celu integrację społeczną;
- Zwrócenie szczególnej uwagi na indywidualne potrzeby RWDN w zakresie integracji. Należy wspierać i zachęcać osoby wykluczone społecznie do uczestnictwa w zajęciach organizowanych przez centra integracji społecznej. Działania te jednak nie mogą być działaniami przymusowymi. Jeśli dana osoba nie wyraża chęci udziału, należy zastanowić się czy nie jest konieczne udzielenie jej innego rodzaju wsparcia;
- Wspieranie rodziców poprzez wskazanie kanału informacji zgodnie z modelem przepływowym informacji o możliwych formach wsparcia rodziców dzieci z niepełnosprawnością zawartym w Modelu . Omawiane z RWDN funkcjonujące w Informatorze formy wsparcia i sposoby korzystania z nich;
- Zwrócenie uwagi, jeśli to konieczne, na naukę planowania i gospodarowania dochodami. Jest to szczególnie ważne w przypadku RWDN, gdyż zdarzyć się może, że dominująca część dochodów rodziny przeznaczona jest na działania związane z niepełnosprawnym członkiem rodziny co może powodować wykluczenie ekonomiczne pozostałych członków rodziny;
- Wspieranie aktywności społecznej RWDN przez zachęcanie ich do udziału w życiu lokalnym. Informowanie RWDN o wydarzeniach lokalnych;
- Motywowanie członków rodzin do podnoszenia kwalifikacji zawodowych;

- Poradnictwo zawodowe w tym: identyfikacja potrzeb zawodowych, wsparcie w realizacji kształcenia zawodowego poprzez wskazanie konkretnych kursów, szkoleń;
- Udzielanie pomocy w poszukiwaniu, podejmowaniu i utrzymywaniu pracy zarobkowej;
- Motywowanie do udziału w zajęciach grupowych dla rodziców, mających na celu kształtowanie prawidłowych wzorców rodzicielskich i umiejętności psychospołecznych;
- W miarę możliwości zalecany jest indywidualny coaching – mający na celu wypracowanie i stworzenie indywidualnie dla każdego uczestnika ścieżki reintegracji;
- Dokonywanie okresowej oceny sytuacji rodziny, nie rzadziej niż co pół roku i ujęcie w tej ocenie działań związanych z integracją społeczną;
- Monitorowanie funkcjonowania rodziny po zakończeniu pracy z rodziną;
- Indywidualne porady prawne, rodzinne;
- Organizacja lub dofinansowanie przez JST zajęć opiekuńczo - wychowawczych np. półkolonii propagujących zdrowy styl życia, profilaktyki przeciwdziałania uzależnieniom;
- Współpraca z placówkami oświatowymi w zakresie uczestnictwa dzieci z RWDN w życiu szkoły¹⁷;
- Współpraca z NGO świadczącymi usługi aktywnej integracji na terenie danej JST

---

¹⁷ Dotyczy to nie tylko dzieci z niepełnosprawnościami ale także ich rodzeństwa.

Instrukcja posługiwania się „Informatorem wsparcia dla rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością”

Pod uzyskanym numerem, albo na podanej stronie internetowej rodzice mogą pozyskać informację o szczegółowych ścieżkach wsparcia w poszczególnych obszarach:

- pomoc finansowa - 1
- pomoc prawna, dyskryminacja - 2
- diagnoza dziecka – 3
- wczesne wspomaganie rozwoju dziecka - 4
- pomoc psychologiczna i rehabilitacja dziecka - 5
- edukacja dziecka - 6
- likwidacja barier architektonicznych, barier technicznych i barier w komunikowaniu się - 7
- grupy wsparcia dla rodziców - 8
- czas wolny - 9
- organizacje pozarządowe - 10
- inne – 11
- aktywizacja zawodowa - 12

Informacje pogrupowane są według powyższych kategorii, przy każdej informacji znajdują się w nawiasie informacje o innych kategoriach do których ten rodzaj wsparcia należy np. informacja o zakupie sprzętu rehabilitacyjnego przypisana została do kategorii 5 i 1. Zawsze pierwsza cyfra oznacza miejsce, w którym znajduje się pełna informacja o danym rodzaju wsparcia. Tak więc główna informacja o wsparciu w zakupie sprzętu rehabilitacyjnego znajduje się w kategorii 5 – pomoc psychologiczna i rehabilitacja dziecka.

Informator wsparcia dla rodzin z dzieckiem **z niepełnosprawnością**

1. Pomoc finansowa

➤ **Zasiłek stały (należy do grupy 1).**

Zasiłek stały przysługuje:

1. pełnoletniej osobie samotnie gospodarującej, niezdolnej do pracy z powodu wieku lub całkowicie niezdolnej do pracy, jeżeli jej dochód jest niższy od kryterium dochodowego osoby samotnie gospodarującej;
2. pełnoletniej osobie pozostającej w rodzinie, niezdolnej do pracy z powodu wieku lub całkowicie niezdolnej do pracy, jeżeli jej dochód, jak również dochód na osobę w rodzinie są niższe od kryterium dochodowego na osobę w rodzinie.

Zasiłek stały ustala się w wysokości:

1. w przypadku osoby samotnie gospodarującej - różnicy między kryterium dochodowym osoby samotnie gospodarującej a dochodem tej osoby, z tym że kwota zasiłku od dnia 1 października 2018 r. nie może być wyższa niż 645 zł miesięcznie;
2. w przypadku osoby w rodzinie - różnicy między kryterium dochodowym na osobę w rodzinie a dochodem na osobę w rodzinie.

Kwota zasiłku stałego nie może być niższa niż 30 zł miesięcznie.

W przypadku zbiegu uprawnień do zasiłku stałego i renty socjalnej, świadczenia pielęgnacyjnego, specjalnego zasiłku opiekuńczego, dodatku z tytułu samotnego wychowywania dziecka i utraty prawa do zasiłku dla bezrobotnych na skutek upływu ustawowego okresu jego pobierania lub zasiłku dla opiekuna, zasiłek stały nie przysługuje.

Osobę przebywającą w domu pomocy społecznej lub ubiegającą się o przyjęcie do niego uznaje się za osobę samotnie gospodarującą, jeżeli przed przyjęciem do domu pomocy

społecznej lub rozpoczęciem oczekiwania na miejsce w takim domu była uprawniona do zasiłku stałego.

Przy ustalaniu uprawnienia oraz wysokości zasiłku stałego do dochodu nie wlicza się kwoty zasiłku okresowego¹⁸.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.
<https://www.gov.pl/web/rodzina/zasilek-staly>

➤ **Zasiłek okresowy (należy do grupy 1).**

Zasiłek okresowy przysługuje w szczególności ze względu na długotrwałą chorobę, niepełnosprawność, bezrobocie, możliwość utrzymania lub nabycia uprawnień do świadczeń z innych systemów zabezpieczenia społecznego:

1. osobie samotnie gospodarującej, której dochód jest niższy od kryterium dochodowego osoby samotnie gospodarującej;
2. rodzinie, której dochód jest niższy od kryterium dochodowego rodziny.

Zasiłek okresowy ustala się:

1. w przypadku osoby samotnie gospodarującej - do wysokości różnicy między kryterium dochodowym osoby samotnie gospodarującej a dochodem tej osoby, z tym że kwota zasiłku nie może być wyższa niż 418 zł miesięcznie;
2. w przypadku rodziny - do wysokości różnicy między kryterium dochodowym rodziny a dochodem tej rodziny.

Kwota zasiłku okresowego nie może być niższa niż 50 % różnicy między:

1. kryterium dochodowym osoby samotnie gospodarującej a dochodem tej osoby;
2. kryterium dochodowym rodziny a dochodem tej rodziny.

---

¹⁸ Powyższe informacje pochodzą ze strony Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej:
<https://www.gov.pl/web/rodzina/zasilek-staly>

Kwota zasiłku okresowego nie może być niższa niż 20 zł miesięcznie.

W przypadku podjęcia zatrudnienia przez osobę objętą kontraktem socjalnym pobierającą zasiłek okresowy, może być on wypłacany nadal niezależnie od dochodu, do dnia wynikającego z decyzji przyznającej zasiłek okresowy, nie dłużej jednak niż do 2 miesięcy od dnia, w którym osoba została zatrudniona.

Okres, na jaki jest przyznawany zasiłek okresowy, ustala ośrodek pomocy społecznej na podstawie okoliczności sprawy.

Rada gminy, w drodze uchwały, może podwyższyć minimalne kwoty zasiłku okresowego.

Zasiłek okresowy na zasadach zwrotu

Zasiłek okresowy może być przyznany w szczególnie uzasadnionych przypadkach osobie albo rodzinie o dochodach przekraczających kryterium dochodowe, ale pod warunkiem zwrotu części lub całości kwoty zasiłku¹⁹.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.gov.pl/web/rodzina/zasilek-okresowy>

➤ **Świadczenie pielęgnacyjne (należy do grupy 1).**

Świadczenie pielęgnacyjne przyznaje się z powodu niepodejmowania lub rezygnacji z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej w celu wykonywania opieki nad poważnie niepełnosprawnym członkiem rodziny.

Świadczenie pielęgnacyjne przysługuje:

1. matce albo ojcu,
2. opiekunowi faktycznemu dziecka,

---

¹⁹ Powyższe informacje pochodzą ze strony Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej: <https://www.gov.pl/web/rodzina/zasilek-okresowy>

3. osobie będącej rodziną zastępczą spokrewnioną, w rozumieniu ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej,
4. innym osobom, na których zgodnie z przepisami ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy ciąży obowiązek alimentacyjny, z wyjątkiem osób o znacznym stopniu niepełnosprawności – jeżeli nie podejmują lub rezygnują z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej w celu sprawowania opieki nad osobą legitymującą się orzeczeniem o niepełnosprawności łącznie ze wskazaniami: konieczności stałej lub długotrwałej opieki lub pomocy innej osoby w związku ze znacznie ograniczoną możliwością samodzielnej egzystencji oraz konieczności stałego współdziałania na co dzień opiekuna dziecka w procesie jego leczenia, rehabilitacji i edukacji, albo osobą legitymującą się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności.

Świadczenie pielęgnacyjne przysługuje, jeżeli niepełnosprawność osoby wymagającej opieki powstała:

- nie później niż do ukończenia 18. roku życia lub
- w trakcie nauki w szkole lub szkole wyższej, jednak nie później niż do ukończenia 25. roku życia.

W przypadku zbiegu uprawnień do następujących świadczeń (świadczenia rodzicielskiego, świadczenia pielęgnacyjnego, specjalnego zasiłku opiekuńczego, dodatku do zasiłku rodzinnego z tytułu opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego, lub zasiłku dla opiekuna, o którym mowa w ustawie z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów uprawnionemu przysługuje jedno z tych świadczeń wybrane przez osobę uprawnioną²⁰.

Za osobę pobierającą świadczenie pielęgnacyjne albo specjalny zasiłek opiekuńczy wójt, burmistrz lub prezydent miasta opłaca składkę na ubezpieczenia emerytalne i rentowe od podstawy odpowiadającej wysokości odpowiednio świadczenia pielęgnacyjnego albo specjalnego zasiłku opiekuńczego, przysługujących na podstawie przepisów

---

²⁰ <https://www.gov.pl/web/rodzina/swiadczenie-pielegnacyjne>

o świadczeniach rodzinnych przez okres niezbędny do uzyskania 25-letniego okresu ubezpieczenia (składkowego i nieskładkowego)²¹.

Wniosek o ustalenie prawa do świadczenia pielęgnacyjnego składa się w urzędzie gminy lub miasta właściwym ze względu na miejsce zamieszkania (albo w ośrodku pomocy społecznej lub w innej jednostce organizacyjnej gminy, jeżeli to im przekazana została realizacja świadczeń rodzinnych w danej gminie).

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.gov.pl/web/rodzina/wiadczenie-pielegnacyjne>

➤ **Zasiłek pielęgnacyjny (należy do grupy 1).**

Zasiłek ten jest świadczeniem przyznawanym w celu częściowego pokrycia wydatków, wynikających z konieczności zapewnienia opieki i pomocy innej osobie w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji.

Zasiłek wypłacany jest co miesiąc i przysługuje niezależnie od wysokości osiąganego dochodu.

Zasiłek pielęgnacyjny przysługuje:

1. niepełnosprawnemu dziecku (dotyczy dziecka w wieku do ukończenia 16. roku życia na podstawie orzeczenia o niepełnosprawności bez orzekania o stopniu),
2. niepełnosprawnej osobie w wieku powyżej 16. roku życia, która legitymuje się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności lub orzeczeniem ZUS o całkowitej niezdolności do pracy i samodzielnej egzystencji lub orzeczeniem o zaliczeniu do I grupy inwalidzkiej,
3. niepełnosprawnej osobie w wieku powyżej 16. roku życia, która legitymuje się orzeczeniem o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności lub orzeczeniem ZUS o całkowitej niezdolności do pracy lub orzeczeniem o zaliczeniu do II grupy

---

²¹ art. 6 par. 2a Ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych

inwalidzkiej, jeżeli niepełnosprawność powstała w wieku do ukończenia 21. roku życia,

4. osobie, która ukończyła 75 rok życia.

Zasilek pielęgnacyjny nie przysługuje:

- osobie uprawnionej do dodatku pielęgnacyjnego;
- osobie umieszczonej w instytucji zapewniającej nieodpłatnie całodobowe utrzymanie
- jeżeli członkowi rodziny przysługuje za granicą świadczenie na pokrycie wydatków związanych z pielęgnacją tej osoby, chyba że przepisy o koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego lub dwustronne umowy o zabezpieczeniu społecznym stanowią inaczej²².

Wniosek należy złożyć w urzędzie miasta lub gminy (zgodnie z miejscem zamieszkania osoby uprawnionej), w jednostce podległej urzędowi wypłacającej świadczenia rodzinne.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.gov.pl/web/rodzina/zasilek-pielegnacyjny>

- **Specjalny zasiłek opiekuńczy (należy do grupy 1).**

Specjalny zasiłek opiekuńczy to świadczenie przeznaczone dla osób, na których ciąży obowiązek alimentacyjny, jeżeli nie podejmują lub rezygnują z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej w związku z koniecznością sprawowania stałej opieki nad osobą legitymującą się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności albo orzeczeniem o niepełnosprawności łącznie ze wskazaniami: konieczności stałej lub długotrwałej opieki lub pomocy innej osoby w związku ze znacznie ograniczoną możliwością samodzielnej egzystencji oraz konieczności stałego współdziałania na co dzień opiekuna dziecka w procesie jego leczenia, rehabilitacji i edukacji. Specjalny zasiłek opiekuńczy przysługuje jeżeli łączny dochód rodziny osoby sprawującej opiekę oraz rodziny osoby wymagającej opieki w przeliczeniu na osobę nie przekracza kwoty określonej kwoty²³.

²² <https://www.gov.pl/web/rodzina/zasilek-pielegnacyjny>

²³ <https://www.gov.pl/web/rodzina/specjalny-zasilek-opiekunczy>

Wniosek należy złożyć w urzędzie miasta lub gminy (zgodnie z miejscem zamieszkania osoby uprawnionej), w jednostce podległej urzędowi wypłacającej świadczenia rodzinne.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.gov.pl/web/rodzina/specjalny-zasilek-opiekunczy>

➤ **Zasilek dla opiekuna (należy do grupy 1).**

Stanowi świadczenie przyznawane tylko i wyłącznie osobom, które pobierały świadczenie pielęgnacyjne i utraciły do niego prawo z dniem 1 lipca 2013 r. w związku z wygaśnięciem z mocy prawa decyzji administracyjnej ustalającej prawo do świadczenia pielęgnacyjnego.

Przesłanką uzasadniającą przyznanie zasiłku dla opiekuna jest spełnienie warunków jakie uprawniały do przyznania świadczenia pielęgnacyjnego²⁴.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.prawo.pl/kadry/zasilek-dla-opiekuna-doroslego-niepelnospawnego-od-1-listopada,290304.html>

➤ **Świadczenie wychowawcze tzw. 500+ (należy do grupy 1).**

Świadczenie wychowawcze przysługuje matce, ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka lub opiekunowi prawnemu dziecka.

Świadczenie wychowawcze przysługuje w cyklu miesięcznym w wysokości 500,00 zł na dziecko.

Świadczenie wychowawcze przysługuje do dnia ukończenia przez dziecko 18 roku życia²⁵.

²⁴ <https://www.prawo.pl/kadry/zasilek-dla-opiekuna-doroslego-niepelnospawnego-od-1-listopada,290304.html>

²⁵ <https://www.gov.pl/web/rodzina/rodzina-500-plus>

Wniosek należy złożyć w urzędzie miasta lub gminy lub w jednostce podległej ww. urzędowi wypłacającej świadczenia rodzinne.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.gov.pl/web/rodzina/rodzina-500-plus>

➤ **Świadczenie z tytułu urodzenia dziecka "Za Życiem" (należy do grupy 1).**

Jednorazowe świadczenie z tytułu urodzenia dziecka "Za Życiem" przysługuje: matce, ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka lub opiekunowi prawnemu dziecka.

Jednorazowe świadczenie przysługuje w wysokości 4000 zł bez względu na dochód rodziny.

Osoby ubiegające się o jednorazowe świadczenie z tytułu urodzenia dziecka, u którego zdiagnozowano ciężkie i nieodwracalne upośledzenie albo nieuleczalną chorobę zagrażającą jego życiu, które powstały w prenatalnym okresie rozwoju dziecka lub w czasie porodu mogą złożyć wniosek i otrzymać powyższe świadczenie. Wniosek należy złożyć w urzędzie miasta lub gminy lub w jednostce podległej w.w. urzędowi wypłacającej świadczenia rodzinne w okresie do 12 miesięcy od narodzin żywego dziecka²⁶.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.gov.pl/web/rodzina/program-za-zyciem>

https://www.gov.pl/documents/1048151/1060973/Informator_Za_zyciem.pdf/d349b7d1-f7c9-ef8a-e91c-4bc80e0cc9c5

---

²⁶https://www.gov.pl/documents/1048151/1060973/Informator_Za_zyciem.pdf/d349b7d1-f7c9-ef8a-e91c-4bc80e0cc9c5

➤ **Dodatek do zasiłku rodzinnego z tytułu kształcenia i rehabilitacji dziecka niepełnosprawnego (należy do grupy 1, 5, 6).**

Dodatek z tytułu kształcenia i rehabilitacji dziecka niepełnosprawnego jest świadczeniem, o które ubiegać może się matka, ojciec, opiekun prawny lub opiekun faktyczny dziecka na pokrycie zwiększonych wydatków związanych z rehabilitacją lub kształceniem dziecka w wieku:

- do ukończenia 16. roku życia, jeżeli legitymuje się orzeczeniem o niepełnosprawności,
- powyżej 16. roku życia do ukończenia 24. roku życia, jeżeli dziecko posiada orzeczenie o umiarkowanym lub o znacznym stopniu niepełnosprawności.

Świadczenie wypłacane jest co miesiąc.

Prawo do dodatku do zasiłku rodzinnego przysługuje pod warunkiem, że na dziecko przysługuje zasiłek rodzinny²⁷.

Wniosek należy złożyć w urzędzie miasta lub gminy lub w jednostce podległej w.w. urzędowi wypłacającej świadczenia rodzinne.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.gov.pl/web/rodzina/dodatek-z-tytulu-ksztalcenia-i-rehabilitacji-dziecka-niepelnosprawnego>

➤ **Program Aktywny Samorząd (należy do grup 1, 5, 6, 7, 9).**

Celem głównym tego pilotażowego programu jest wyeliminowanie lub zmniejszenie barier ograniczających uczestnictwo osób z niepełnosprawnościami w życiu społecznym, zawodowym i w dostępie do edukacji.

Program zawiera działania pogrupowane w dwa główne moduły:

Moduł I – likwidacja barier utrudniających aktywizację społeczną i zawodową.

---

²⁷<https://www.gov.pl/web/rodzina/dodatek-z-tytulu-ksztalcenia-i-rehabilitacji-dziecka-niepelnosprawnego>

Moduł II – pomoc w uzyskaniu wykształcenia na poziomie wyższym, adresowana do osób ze znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, pobierających naukę w szkole wyższej lub szkole policealnej lub kolegium, a także do osób mających przewód doktorski otwarty poza studiami doktoranckimi²⁸.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.pfron.org.pl/o-funduszu/programy-i-zadania-pfron/programy-i-zadania-real/aktywny-samorząd/regulamin-programu/#c262546>

- **Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w zakresie likwidacji barier w komunikowaniu się - (należy do grup 7, 1, 5).**
- **Likwidacja barier architektonicznych (należy do grup 7, 1).**
- **Zakup sprzętu rehabilitacyjnego (należy do grup 5, 1).**
- **Turnus rehabilitacyjny (należy do grup 5, 1, 9).**
- **Poradnictwo specjalistyczne (należy do grup 2, 5, 3,1).**
- **Ulga rehabilitacyjna (należy do grup 5, 1).**
- **Ustawa „Za życiem” (należy do grup 5, 1).**
- **Opieka wytchnienia (należy do grup 11, 9, 1)**

---

²⁸<https://www.pfron.org.pl/o-funduszu/programy-i-zadania-pfron/programy-i-zadania-real/aktywny-samorząd/regulamin-programu/#c262546>

2. Pomoc prawna, dyskryminacja

➤ Nieodpłatna pomoc prawna (należy do grupy 2).

Od początku 2019 roku z nieodpłatnej pomocy prawnej oraz z nieodpłatnego poradnictwa obywatelskiego może skorzystać każda osoba, której nie stać na uzyskanie odpłatnej porady – wymagane jest złożenie stosownego oświadczenia.

Porady z założenia udzielane są podczas osobistej wizyty w punkcie pomocy prawnej. Jednakże aby zapobiec dyskryminacji osób niepełnosprawnych ustawodawca zastrzegł, iż osoby, które ze względu na niepełnosprawność ruchową nie są w stanie przybyć do punktu lub doświadczają trudności w komunikowaniu się mogą uzyskać nieodpłatne porady również za pośrednictwem środków porozumiewania się na odległość (telefon, internet). Inną możliwością przewidzianą dla takich osób jest zorganizowanie wizyty w ich miejscu zamieszkania lub w miejscu wyposażonym w urządzenie ułatwiające porozumiewanie się z osobami doświadczającymi trudności w komunikowaniu się. Porada może być udzielona także w miejscu, w którym zapewnia się możliwość skorzystania z pomocy tłumacza języka migowego²⁹.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z placówką zajmującą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.darmowapomocprawna.ms.gov.pl>

<https://www.darmowapomocprawna.ms.gov.pl/pl/mapa-punktow/>

---

²⁹ Informacja pozyskana ze strony Ministerstwa Sprawiedliwości
<https://www.darmowapomocprawna.ms.gov.pl>.

➤ **Poradnictwo specjalistyczne (należy do grup 2, 5, 3, 1).**

Poradnictwo specjalistyczne, w szczególności prawne, psychologiczne i rodzinne, jest świadczone osobom i rodzinom, które mają trudności lub wykazują potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych, bez względu na posiadany dochód. Poradnictwo prawne realizuje się przez udzielanie informacji o obowiązujących przepisach z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, zabezpieczenia społecznego, ochrony praw lokatorów.

Poradnictwo psychologiczne realizuje się przez procesy diagnozowania, profilaktyki i terapii. Poradnictwo rodzinne obejmuje problemy funkcjonowania rodziny, w tym problemy opieki nad osobą niepełnosprawną, a także terapię rodzinną.

Rejestry jednostek poradnictwa specjalistycznego prowadzone są przez wojewodów³⁰.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.gov.pl/web/rodzina/poradnictwo-specjalistyczne>

➤ **Dyskryminacja**

Dyskryminacja osób z niepełnosprawnościami narusza zasadę równego traktowania, a także zasadę przyrodzonej godności i wartości osoby ludzkiej. Może mieć charakter bezpośredni (traktowanie gorsze niż osoby bez niepełnosprawności) lub pośredni (zastosowanie pozornie neutralnego kryterium, postanowienia które powoduje, że osoba z niepełnosprawnością znajdują się w gorszej sytuacji niż osoba sprawna).

Dyskryminacja jest zakazana.

---

³⁰Powyższe informacje pochodzą ze strony Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej: <https://www.gov.pl/web/rodzina/poradnictwo-specjalistyczne>

Jeśli uważasz, że jesteś Ty lub Twoje dziecko dyskryminowany/e możesz zwrócić się o pomoc do Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka, Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych.

<http://www.brpd.gov.pl>

<https://www.rpo.gov.pl>

<http://www.niepelnosprawni.gov.pl/strona-glowna>

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<http://www.niepelnosprawni.gov.pl/art,56,przeciwdzialanie-dyskryminacji>

<http://www.niepelnosprawni.gov.pl/art,53,konwencja-onz-o-prawach-osob-niepelnosprawnych>

- **Prawo oświatowe dotyczące dzieci z niepełnosprawnościami (6, 2).**

3. Diagnoza dziecka

Jeśli rodzic/rodzice mają obawy co do prawidłowości rozwoju dziecka lub zauważają niepokojące symptomy w rozwoju dziecka, nie powinni ich lekceważyć. Warto w takiej sytuacji porozmawiać z lekarzem rodzinnym, zasięgnąć informacji u specjalistów, skonsultować się z lekarzem, psychologiem, pedagogiem specjalnym. Wczesne rozpoznanie problemów rozwojowych i objęcie dziecka możliwie jak najwcześniejszą specjalistyczną opieką ma nierzadko znaczący wpływ na dalszy rozwój i życie dziecka.

W przypadku wątpliwości można zawsze zgłosić się do najbliższej Poradni Psychologiczno - Pedagogicznej i porozmawiać z jej pracownikami o swoich spostrzeżeniach.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z najbliższą poradnią psychologiczno pedagogiczną.

W Polsce w przypadku dzieci istnieje zdublowany system orzekania o niepełnosprawności. Orzeczenia wydane przez Miejskie/Powiatowe Zespoły ds. Orzekania o Niepełnosprawności nie mają bezpośredniego przełożenia na edukację. Dają one uprawnienia związane z Zakładem Ubezpieczeń Społecznych takie jak np. świadczenia

zdrowotne (np. możliwość uczestnictwa w turnusach rehabilitacyjnych organizowanych przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych) oraz inne uprawnienia np. prawo do skorzystania z ulgi na przejazdy czy ulgi podatkowe np. rehabilitacyjna w rozliczeniu PIT.

Aby dziecko zostało uznane za ucznia/uczennicę z niepełnosprawnością w placówkach oświatowych, musi ono posiadać odrębny dokument – orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wydawane przez rejonową poradnię psychologiczno-pedagogiczną na wniosek rodziców/opiekunów. Decyzję o wydaniu orzeczenia podejmuje zespół orzekający Poradni Psychologiczno – Pedagogicznej (więcej na ten temat w kategorii „Edukacja dziecka”).

- **Poradnictwo specjalistyczne (należy do grup 2, 5, 3, 1).**

4. Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka

W przypadku niepełnosprawności dziecka nierzadko czynnikiem determinującym późniejszą samodzielność dziecka i jego postępy rozwojowe jest czas w którym rozpoczęte zostaną określone działania wspierające szeroko pojęty rozwój. Wczesnym wspomaganie rozwoju obejmowane są dzieci niepełnosprawne oraz ich rodziny od chwili stwierdzenia u dziecka niepełnosprawności do rozpoczęcia nauki w szkole. Opinie o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka wydają publiczne poradnie psychologiczno-pedagogiczne na wniosek rodziców/opiekunów dziecka.

Zajęcia wczesnego wspomaganie rozwoju mogą być organizowane w publicznych i niepublicznych: przedszkolach i szkołach podstawowych, w tym specjalnych, innych formach wychowania przedszkolnego, specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodkach wychowawczych, ośrodkach rewalidacyjno-wychowawczych oraz poradniach psychologiczno-pedagogicznych, w tym poradniach specjalistycznych, w których powołano zespół wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka.

W skład zespołu wczesnego wspomaganie rozwoju wchodzi specjalista: pedagog, psycholog, logopeda oraz, w zależności od potrzeb inni specjaliści.

Jednostki systemu oświaty, w których powołano przedmiotowe zespoły winny spełniać warunki określone w przepisach rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 2017 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci³¹.

Zajęcia w ramach wczesnego wspomaganie organizowane są w wymiarze od 4 - 8 godzin w miesiącu. W przypadkach uzasadnionych potrzebami dziecka i jego rodziny miesięczny wymiar godzin zajęć w ramach wczesnego wspomaganie może być wyższy niż 8 godzin. Zwiększenie liczby godzin wymaga zgody organu prowadzącego jednostkę systemu oświaty, w której dziecko realizuje zajęcia wczesnego wspomaganie rozwoju. Zakłada się, że realizowane zajęcia prowadzone są indywidualnie z dzieckiem i jego rodziną. W celu rozwijania kompetencji społecznych i komunikacyjnych przygotowujących do funkcjonowania w życiu społecznym zajęcia w ramach WWRD mogą także być prowadzone w grupie, z udziałem rodzin dzieci lub innych dzieci objętych wczesnym wspomaganie. Należy pamiętać, że w takim wypadku liczba dzieci w grupie nie powinna przekraczać trzech.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.gov.pl/web/edukacja/wczesne-wspomaganie-rozwoju>
<https://www.ore.edu.pl/2017/11/nowa-publicacja-wczesne-wspomaganie-rozwoju-dziecka-w-teorii-i-praktyce/>

5. Pomoc psychologiczna i rehabilitacja dziecka

➤ Zakup sprzętu rehabilitacyjnego (należy do grup 5, 1).

Osoba z niepełnosprawnościami ma prawo ubiegać się o dofinansowanie zakupu sprzętu rehabilitacyjnego, o ile średni miesięczny dochód³², pomniejszony o obciążenie zaliczką na podatek dochodowy od osób fizycznych, składkę z tytułu ubezpieczeń emerytalnego, rentowych i chorobowego, określoną w przepisach o systemie ubezpieczeń społecznych oraz

³¹ <https://www.gov.pl/web/edukacja/wczesne-wspomaganie-rozwoju>

³² W rozumieniu przepisów o świadczeniach rodzinnych.

o kwotę alimentów świadczonych przez osoby pozostające we wspólnym gospodarstwie domowym na rzecz innych osób, podzielony przez liczbę osób pozostających we wspólnym gospodarstwie domowym, obliczony za kwartał poprzedzający miesiąc, w którym składany jest wniosek, nie przekracza kwoty

* 50% przeciętnego wynagrodzenia na członka rodziny, pozostającego we wspólnym gospodarstwie domowym,

* 65% przeciętnego wynagrodzenia, w przypadku osoby samotnej.

Wysokość dofinansowania wynosi do 80% kosztów zakupu sprzętu a górną granicą dofinansowania jest pięciokrotność przeciętnego wynagrodzenia.

W ramach dofinansowania można zakupić na przykład: rowery rehabilitacyjne, materace do ćwiczeń, drabinki gimnastyczne, bieżnię rehabilitacyjną, drążki gimnastyczne, komputery z oprogramowaniem specjalnym.

Osoba z niepełnosprawnościami (bądź jej opiekun prawny/rodzic), chcąc uzyskać przedmiotowe wsparcie, powinna złożyć odpowiedni wniosek i przedstawić dokument potwierdzający status osoby niepełnosprawnej np. orzeczenie o stopniu niepełnosprawności. Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie może udzielić przedmiotowego dofinansowania na wniosek osoby niepełnosprawnej poparty zaleceniami lekarza³³.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.pfron.org.pl/osoby-niepelnosprawne/rehabilitacja/przedmioty-ortopedyczne-i-srodki-pomocnicze/>

---

³³ <https://www.pfron.org.pl/osoby-niepelnosprawne/rehabilitacja/przedmioty-ortopedyczne-i-srodki-pomocnicze/>

➤ **Turnus rehabilitacyjny (należy do grup 5, 1, 9)**

Turnusy rehabilitacyjne stanowią połączenie wypoczynku i rehabilitacji. Winny mobilizować do kontaktów z otoczeniem i do samodzielnego funkcjonowania, pobudzać rozwój osobisty. W odróżnieniu od pobytów sanatoryjnych NFZ, które koncentrują się na rehabilitacji leczniczej osób indywidualnych, na turnusach znaczącą wagę przykładają się do aktywności społecznej i zorganizowanych działań grupowych obok poprawy stanu zdrowia w ramach rehabilitacji leczniczej.

Uczestnictwo w turnusie rehabilitacyjnym jest płatne. Osoba niepełnosprawna ma prawo do ubiegania się o częściowe dofinansowanie kosztów udziału w turnusie ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

O dofinansowanie ze środków PFRON mają prawo ubiegać się:

1. osoba posiadająca orzeczenie:
  - zakwalifikowaniu przez organy orzekające do jednego z trzech stopni niepełnosprawności lub
  - całkowitej lub częściowej niezdolności do pracy na podstawie odrębnych przepisów lub niepełnosprawności, wydane przed ukończeniem 16 roku życia.

2. osoba spełniająca kryterium dochodowe:
  1. przeciętny miesięczny dochód, w rozumieniu przepisów o świadczeniach rodzinnych, podzielony przez liczbę osób we wspólnym gospodarstwie domowym, obliczony za kwartał poprzedzający miesiąc złożenia wniosku, nie przekracza kwoty:
    - 50% przeciętnego wynagrodzenia na osobę we wspólnym gospodarstwie domowym,
    - 65% przeciętnego wynagrodzenia w przypadku osoby samotnej.
  2. w przypadku przekroczenia tych kwot, dofinansowanie pomniejsza się o kwotę, o którą dochód został przekroczony

Osobie niepełnosprawnej w trudnej sytuacji materialnej lub losowej może zostać przyznane dofinansowanie lub dofinansowanie opiekuna bez pomniejszania dofinansowania pomimo przekroczenia ww. kwot dochodu.

Ze środków PFRON nie może być dofinansowane uczestnictwo w turnusach rehabilitacyjnych organizowanych przez ZUS, KRUS, NFZ, ponieważ mają one odmienną formułę a ich finansowanie jest odmienne – wynika z przepisów o świadczeniach opieki zdrowotnej lub przepisów o systemie ubezpieczeń społecznych albo o ubezpieczeniu społecznym rolników.

Warto pamiętać o tym, że to samorządy podejmują decyzję o wyborze zadań do realizacji i w danym roku mogą nie dofinansowywać turnusów rehabilitacyjnych.

Kryteria istotne przy rozpatrywaniu wniosków są następujące: Pierwszeństwo dofinansowania do uczestnictwa w turnusie rehabilitacyjnym mają osoby, które posiadają orzeczenia o zaliczeniu do znacznego i umiarkowanego stopnia niepełnosprawności albo równoważne, a także osoby niepełnosprawne w wieku do 16 lat albo w wieku do 24 lat uczące się i niepracujące, bez względu na stopień niepełnosprawności³⁴.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.pfron.org.pl/osoby-niepelnosprawne/rehabilitacja/turnusy-rehabilitacyjne/>

➤ **Ulga rehabilitacyjna (należy do grup 5, 1).**

Osoba niepełnosprawna lub podatnik mający na utrzymaniu osobę niepełnosprawną może ponoszone wydatki na rehabilitację albo wydatki związane z ułatwieniem wykonywania czynności życiowych odliczyć w uldze rehabilitacyjnej³⁵.

³⁴ <https://www.pfron.org.pl/osoby-niepelnosprawne/rehabilitacja/turnusy-rehabilitacyjne/>

³⁵ Powyższe informacje pochodzą ze strony Ministerstwa Finansów: <https://www.podatki.gov.pl/pit/ulgi-odliczenia-i-zwolnienia/ulga-rehabilitacyjna/>

Osoba niepełnosprawna pozostająca na utrzymaniu podatnika – to osoba niepełnosprawna, której roczny dochód nie przekracza dwunastokrotności renty socjalnej (w wysokości obowiązującej w grudniu roku podatkowego), będąca dla podatnika: współmałżonkiem, dzieckiem własnym, dzieckiem przysposobionym, dzieckiem obcym przyjętym na wychowanie, pasierbem, rodzicem, rodzicem współmałżonka, rodzeństwem, ojczymem, macochą, zięciem lub synową. Przy czym do dochodów osoby niepełnosprawnej nie zalicza się zasiłku pielęgnacyjnego oraz alimentów na rzecz dzieci:

- małoletnich,
- bez względu na ich wiek, które zgodnie z odrębnymi przepisami otrzymywały zasiłek (dodatek) pielęgnacyjny lub rentę socjalną,
- dorosłych do ukończenia przez nie 25 roku życia, uczących się w szkołach, o których mowa w przepisach o systemie oświaty i przepisach o szkolnictwie wyższym obowiązujących także w innych niż Polska państwach, jeżeli w roku podatkowym nie uzyskały określonych w przepisach dochodów³⁶.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.podatki.gov.pl/pit/ulgi-odliczenia-i-zwolnienia/ulga-rehabilitacyjna/>

➤ **Ustawa „Za życiem” (należy do grup 5, 1).**

Ustawa z dnia 4 listopada 2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem” określa uprawnienia kobiet w ciąży i rodzin do wsparcia w zakresie dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej takich jak:

- 1) diagnostyka prenatalna;
- 2) świadczenia opieki zdrowotnej z zakresu ambulatoryjnej opieki specjalistycznej i leczenia szpitalnego, w tym zabiegi wewnątrzmaciczne;

---

³⁶ Powyższe informacje pochodzą ze strony Ministerstwa Finansów: <https://www.podatki.gov.pl/pit/ulgi-odliczenia-i-zwolnienia/ulga-rehabilitacyjna/>

- 3) wsparcie psychologiczne;
- 4) rehabilitacja lecznicza;
- 5) zaopatrzenie w wyroby medyczne;
- 6) opieka paliatywna i hospicyjna;
- 7) poradnictwo laktacyjne, ze szczególnym uwzględnieniem matek dzieci urodzonych przed ukończeniem 37 tygodnia ciąży lub urodzonych z masą urodzeniową poniżej 2500 g.

Art. 8 przedmiotowej ustawy zaznacza, że rodzina jest uprawniona do poradnictwa w zakresie:

- 1) przewyższania trudności w pielęgnacji i wychowaniu dziecka;
- 2) wsparcia psychologicznego;
- 3) pomocy prawnej, w szczególności w zakresie praw rodzicielskich i uprawnień pracowniczych;
- 4) dostępu do rehabilitacji społecznej i zawodowej oraz świadczeń opieki zdrowotnej.

Poradnictwo koordynowane jest przez asystenta rodziny, o którym mowa w ustawie z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Koordynacja ta polega na opracowywaniu wspólnie z osobami uprawnionymi do uzyskania wsparcia

- 1) katalogu możliwego do uzyskania wsparcia;
- 2) występowaniu przez asystenta rodziny w imieniu osób uprawnionych w celu umożliwienia im skorzystania ze wsparcia, na podstawie pisemnego upoważnienia.

Podmioty odpowiedzialne za realizację wsparcia, zobowiązane są do współpracy z asystentem rodziny w zakresie przekazywania informacji na jego wniosek o możliwym do zrealizowania przez te podmioty wsparciu³⁷.

- **Dodatek do zasiłku rodzinnego z tytułu kształcenia i rehabilitacji dziecka niepełnosprawnego (należy do grupy 1, 5, 6).**

- **Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w zakresie likwidacji barier w komunikowaniu się (należy do grup 7, 1, 5).**

---

³⁷ Ustawa z dnia 4 listopada 2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”

- **Program Aktywny Samorząd (należy do grup 1, 5, 6, 7, 9).**
- **Poradnictwo specjalistyczne (należy do grup 2, 5, 3, 1).**

6. Edukacja dziecka - wsparcie oświatowe dla rodziców dzieci z niepełnosprawnościami

I. Cele i funkcje (edukacyjne, oświatowe, wychowawcze):

Wychowywanie dzieci jest wielkim wyzwaniem dla rodziców. Niepełnosprawność dziecka stwarza dodatkowe wyzwania związane z różnymi aspektami wychowania. Sposób radzenia sobie z tymi okolicznościami jest indywidualny, wyjątkowy, a wręcz niepowtarzalny dla każdej rodziny. Na rodzicach dziecka spoczywa nie tylko ogromny ciężar wychowania i opieki, ale także przeformułowania wielu priorytetów życiowych. Szczególnym rodzajem doświadczenia jest kontakt z polskim systemem edukacji.

Zapewnienie optymalnej ścieżki rozwoju edukacyjnego dla dziecka z orzeczeniem o niepełnosprawności/orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego jest znaczącym wyzwaniem dla rodziców. W Polsce w przypadku dzieci mamy zdublowany system orzekania o niepełnosprawności.

Orzeczenia wydane przez Miejskie/Powiatowe Zespoły ds. Orzekania o Niepełnosprawności nie mają bezpośredniego przełożenia na edukację. Dają one uprawnienia związane z Zakładem Ubezpieczeń Społecznych takie jak np. świadczenia zdrowotne (np. możliwość uczestnictwa w turnusach rehabilitacyjnych organizowanych przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych) oraz inne uprawnienia np. prawo do skorzystania z ulgi na przejazdy czy ulgi podatkowe np. rehabilitacyjna w rozliczeniu PIT.

Aby dziecko zostało uznane za ucznia/uczennicę z niepełnosprawnością w placówkach oświatowych, musi ono posiadać odrębny dokument – orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wydawane przez rejonową poradnię psychologiczno-pedagogiczną na wniosek rodziców/opiekunów. Decyzję o wydaniu orzeczenia podejmuje zespół orzekający przedmiotowej poradni. W posiedzeniu zespołu mogą brać udział

rodzice/opiekunowie. Od decyzji niezgodnej z wnioskiem rodziców/opiekunów można odwołać się do Kuratora Oświaty w terminie 14 dni od dnia otrzymania orzeczenia.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

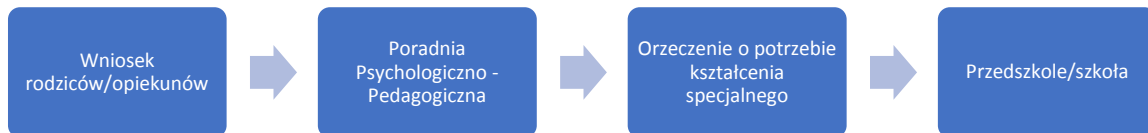
Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<http://www.kuratorium.waw.pl/pl/informacje/aktualnosci/12521,Rozwiazania-dotyczace-ksztalcenia-uczniow-ze-specjalnymi-potrzebami-edukacyjnymi.html>

Potrzeba uzyskania dodatkowego dokumentu powoduje konieczność stawienia się rodziców i dziecka na dwóch różnych komisjach, znajdujących się najczęściej w dwóch różnych miejscach. Warto o tym pamiętać przygotowując sobie dwa komplety zaświadczeń i opinii lekarskich. Należy mieć na uwadze, że niektóre dzieci uznane za dzieci z niepełnosprawnością przez Zespół ds. Orzekania o Niepełnosprawności nie dostaną orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego. Pierwsze orzeczenie wydawane jest na okres przedszkolny (od około 3. roku życia dziecka). Po zakończeniu każdego kolejnego etapu edukacyjnego (przedszkole, szkoła podstawowa, ponadpodstawowa) rodzic/opiekun dziecka musi zgłosić ponownie do poradni w celu wydania orzeczenia obowiązującego w kolejnym etapie edukacyjnym. Do wniosku o wydanie orzeczenia należy dołączyć zaświadczenie od lekarza o występującym zaburzeniu. Jeśli dziecko ma więcej niż jedną niepełnosprawność, np. niepełnosprawność ruchową i niepełnosprawność wzrokową, należy dostarczyć zaświadczenie od lekarza o występowaniu obu zaburzeń. Jest to konieczne do wydania orzeczenia ze względu na niepełnosprawność sprzężoną³⁸.

---

³⁸ A. Wojciechowska, Informator dla rodziców dzieci z niepełnosprawnością, Poznań 2015, s. 28.

Ryc. 1 Droga do uzyskania orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego.

Poradnie działające w rejonie danej jednostki JST.

Po uzyskaniu orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego to rodzic/opiekun podejmuje decyzję w kwestii przekazania dokumentu do szkoły oraz wyboru najlepszej dla jego dziecka formy kształcenia. W orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego może być wymienionych kilka takich form: oddział ogólnodostępny, integracyjny lub specjalny. Mimo tych zapisów rodzic/opiekun może wybrać formę którą on preferuje. Organ prowadzący, powołując się na zapis w orzeczeniu, nie może odmówić dziecku nauki w klasie integracyjnej i wskazać masową czy specjalną, lecz ma obowiązek zapewnić wybraną przez rodziców formę kształcenia. Jest tak nawet wtedy, gdy w orzeczeniu jest zalecana wyłącznie szkoła specjalna, a rodzic/opiekun wybiera mimo to zwykłą szkołę rejonową. Należy wyraźnie podkreślić, iż w przypadku gdy opiekunowie/rodzice chcą, by ich dziecko uczyło się w placówce ogólnodostępnej, to z uwagi na istnienie obowiązku szkolnego, szkoły podstawowe nie mogą odmówić przyjęcia dziecka z niepełnosprawnością, zamieszkałego w obwodzie szkoły bez względu na rodzaj niepełnosprawności. Jednocześnie szkoła ogólnodostępna do której dziecko z niepełnosprawnością uczęszcza ma obowiązek zapewnić realizację wszystkich zaleceń z orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego. Szkoła nie może odmówić realizacji zapisów z orzeczenia, zasłaniając się brakiem funduszy/

specjalistów. W polskim systemie oświaty z szczebla centralnego do samorządu za każdym dzieckiem trafiają pieniądze a za każdym dzieckiem posiadającym orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego trafiają do samorządu dodatkowe pieniądze³⁹. Środki te są przekazywane z budżetu państwa do organów prowadzących placówki edukacyjne. Od 2015 r. z subwencji na dzieci z niepełnosprawnościami nie można finansować ogółu wydatków oświatowych (np. pensji pracowników administracji szkolnej czy remontu szkoły na drugim końcu miasta), a środki te należy przeznaczyć konkretnie na organizację kształcenia specjalnego – zgodnie z potrzebami dzieci.

Gmina ma obowiązek zapewnić uczniom niepełnosprawnym bezpłatny transport oraz opiekę w czasie przewozu do najbliższej szkoły podstawowej, średniej, które mogą zrealizować kształcenie w formie wybranej przez rodziców⁴⁰. Należy pamiętać, iż orzecznictwo wskazuje, że obowiązek ten nie dotyczy dowozu wyłącznie do najbliższej (kryterium geograficzne) szkoły specjalnej lecz do szkoły w której możliwe jest realizowanie programu odpowiedniego dla konkretnego dziecka (kryterium merytoryczne)⁴¹.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.rpo.gov.pl/pl/content/MEN-odpowiada-RPO-w-spr-dowozu-dzieci-z-niepelnosprawnosciami-do-szkol>

<https://www.gov.pl/web/edukacja/dowoz-uczniow-niepelnosprawnych-do-szkol-i-osrodkow>

➤ PRZEDSZKOLA

Gmina/miasto ma obowiązek zapewnić dziecku z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego miejsce w przedszkolu. Jeżeli dziecko nie dostanie się do przedszkola w pierwszym etapie rekrutacji, rodzice powinni złożyć odwołanie. Decyzja o przyjęciu lub nieprzyjęciu dziecka jest decyzją administracyjną, jeżeli odwołanie nie przyniesie skutku, rodzicom/opiekunom przysługuje prawo złożenia skargi na wynik postępowania

³⁹ <https://www.gov.pl/web/edukacja/edukacja-wlaczajaca-odpowiedzi-men-na-najwazniejsze-pytania-4>

⁴⁰ <https://www.gov.pl/web/edukacja/dowoz-uczniow-niepelnosprawnych-do-szkol-i-osrodkow>

⁴¹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z dnia 25 września 2018 r., IV SA/GI 1165/17, LEX nr 2573635.

rekrutacyjnego do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. W tym samym czasie należy wnioskować do gminy o zapewnienie dziecku odpowiedniej formy kształcenia. Obowiązek gminy w tej kwestii jest zapisany wprost w Ustawie o systemie oświaty⁴².

Dodatkowo podkreślono pierwszeństwo dzieci z niepełnosprawnością w rekrutacji do przedszkoli ogólnodostępnych. Do przedszkola w pierwszej kolejności przyjmuje się:

- dzieci z niepełnosprawnością mieszkające na terenie danej gminy,
- mające rodzica lub rodzeństwo z niepełnosprawnością,

Należy jednak pamiętać, że podstawowym kryterium w postępowaniu rekrutacyjnym jest zamieszkanie w gminie, która prowadzi placówkę. Jeżeli rodzic chce posłać dziecko do przedszkola w gminie, w której nie mieszka, to mimo niepełnosprawności jego podanie będzie rozpatrywane na końcu, jeżeli zostaną miejsca. W przypadku rekrutacji do przedszkola specjalnego niezbędne jest orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego.

Tu wpis konkretnych placówek przedszkolnych z terenu danej JST z krótkim opisem.

Szkoła podstawowa - krótki opis.

Tu wpis konkretnych szkół podstawowych z terenu danej JST z krótkim opisem

Szkoły średnie – krótki opis.

Tu wpis konkretnych szkół podstawowych z terenu danej jst z krótkim opisem

II. Prawo oświatowe dotyczące dzieci z niepełnosprawnościami:

Dyrektor placówki edukacyjnej odpowiada za realizację zaleceń wynikających z orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego ucznia/uczennicy, planuje czas zajęć rewalidacyjnych, zajęć z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz innych zajęć wspomagających proces kształcenia ucznia/uczennicy w arkuszu organizacji pracy oraz wyznacza nauczyciela lub specjalistę prowadzącego zajęcia z uczniem na koordynatora zespołu odpowiedzialnego za opracowanie IPET - Indywidualny Program Edukacyjno-Terapeutyczny. Winno być w nim określone, jakimi zajęciami uczeń/uczennica będzie

---

⁴² Podstawa prawna: art. 127 ust. 14 ustawy z dn. 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz.U. 2017 poz. 59)

objęty/a i w jakiej formie będą one realizowane. Może się zdarzyć, że część zajęć będzie miał/a z rówieśnikami w klasie lub mniejszej grupie, a część będzie prowadzona w formie indywidualnej w ramach kształcenia specjalnego. Wszystko zależy od indywidualnych potrzeb ucznia/uczennicy.

Dyrektor szkoły ma obowiązek poinformować rodziców i opiekunów dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi o spotkaniach zespołu nauczycieli i specjalistów.

Zadania zespołu związane z planowaniem pracy dla ucznia/uczennicy posiadającego/ej orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego:

- dokonuje okresowej wielospecjalistycznej oceny poziomu funkcjonowania ucznia/uczennicy (minimum dwa razy w roku);
- opracowuje IPET, w terminie do dnia 30 września lub do 30 dni od dnia otrzymania orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego;
- ustala zakres, formę i czas trwania poszczególnych zajęć realizowanych w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- może dokonywać modyfikacji IPET;
- wydaje opinię, o potrzebie przedłużenia uczniowi/uczennicy okresu nauki;
- wydaje opinię o potrzebie skrócenia okresu nauki, gdy poziom osiągnięć ucznia/uczennicy rokuje opanowanie przez niego/nią wymagań określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia i efektów kształcenia w zawodach w ciągu dwóch lat;
- ocenia zasadność dalszego pobytu wychowanka/wychowanki w MOW, MOS, SOSW, SOW lub w ORW
- ustala zakres współpracy MOW, MOS, SOSW lub SOW albo ORW z wychowankiem/wychowanką i jego/jej rodziną po opuszczeniu przez wychowanka/wychowankę ośrodka

Spotkania zespołu odbywają się minimum 2 razy w roku szkolnym lub częściej, gdy zachodzi taka potrzeba, w odniesieniu do ucznia/uczennicy/wychowanka/wychowanki.

Rodzice nie mają obowiązku towarzyszyć dziecku niepełnosprawnemu w szkole. Bez względu na to, czy ze względu na niepełnosprawność dziecko nie jest w stanie samodzielnie przebrać się na wf, czy też nie nadaża z przepisywaniem zadań z tablicy – to szkoła ma obowiązek zapewnić dziecku wsparcie.

Rodzice nie muszą jeździć na wycieczki, zielone szkoły, nie muszą chodzić z klasą do kina. To szkoła ma obowiązek zapewnić dziecku właściwą opiekę. Niedopuszczalne jest również wykluczanie dzieci ze względu na niepełnosprawność z takich aktywności lub stawianie przez szkołę warunków, że dziecko może chodzić na basen w ramach lekcji wf tylko pod opieką rodziców.

Zapisy prawne w odniesieniu do dzieci z niepełnosprawnością są skomplikowane, a ich szczegółowa znajomość wśród niektórych pracowników oświaty i władz lokalnych bywa czasami niewystarczająca. Dlatego to rodzic musi często występować w roli adwokata własnego dziecka. Zanim jednak zaczniemy działać jak adwokat spróbujmy zachować się jak mediator.

W kontaktach z nauczycielami, dyrektorami szkół, przedstawicielami samorządu nie można na wstępie zakładać złej woli – oni mają problem do rozwiązania i patrzą na to ze swojego punktu widzenia, warto jednak być asertywnym i dobrze przygotowanym. Czasami warto też przedyskutować problem z kimś trzecim, kto spojrzy na problem z zewnątrz – nie zawsze nasze spojrzenie na sytuację jako zaangażowanego, poddanego presji rodzica jest obiektywne.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.gov.pl/web/edukacja/najczesciej-zadawane-pytania-i-odpowiedzi-dotyczace-wsparcia-dzieci-ze-specjalnymi-potrzebami-edukacyjnymi>

<https://www.gov.pl/web/edukacja/edukacja-wlaczajaca-odpowiedzi-men-na-najwazniejsze-pytania-4>

- **Program Aktywny Samorząd (należy do grup 1, 5, 6, 7, 9).**

- **Dodatek do zasiłku rodzinnego z tytułu kształcenia i rehabilitacji dziecka niepełnosprawnego (należy do grup 1, 5, 6).**

7. Likwidacja barier architektonicznych

- **Likwidacja barier architektonicznych (należy do grup 7, 1).**

Osoby z niepełnosprawnościami, mające trudności w poruszaniu się mogą skorzystać z dofinansowania (w wysokości do 95%) do likwidacji barier architektonicznych. Wymogiem formalnym jest iż osoby te winny być właścicielami nieruchomości lub użytkownikami wieczystymi nieruchomości albo posiadać zgodę właściciela lokalu lub budynku mieszkalnego, w którym stale zamieszkują.

Pieniądze na ten cel są przekazywane w pierwszym kwartale roku kalendarzowego do powiatów. Wydatkują je samorządy za pośrednictwem Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie. Przykładowe prace, które można objąć dofinansowaniem to wyrównanie nawierzchni, stworzenie podjazdu, utwardzenie nawierzchni komunikacyjnej itp.

Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) nie zwraca kosztów poniesionych przed zawarciem umowy o dofinansowanie ze środków PFRON.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z instytucją zajmującą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

<https://www.gov.pl/web/gov/skorzystaj-z-dofinansowania-do-likwidacji-barier-architektonicznych>

➤ **Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w zakresie likwidacji barier w komunikowaniu się - (należy do grup 7, 1).**

Powyższe wsparcie polega na dofinansowaniu likwidacji barier w komunikowaniu się, uniemożliwiających osobom niepełnosprawnym samodzielne funkcjonowanie. Bariery w komunikowaniu się to ograniczenia uniemożliwiające lub utrudniające osobie niepełnosprawnej swobodne porozumiewanie się i/lub przekazywanie informacji. Maksymalna kwota dofinansowania stanowi 95% wartości inwestycji. Wnioski przyjmowane są przez cały rok. Dofinansowania wypłacane są do momentu, do którego powiatowe centrum pomocy rodzinie (PCPR) dysponuje środkami finansowymi na ten cel. Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) nie zwraca kosztów poniesionych przed zawarciem umowy o dofinansowanie ze środków PFRON⁴³.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z instytucją zajmującą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

<https://www.gov.pl/web/gov/skorzystaj-z-dofinansowania-do-likwidacji-barier-w-komunikowaniu-sie>

➤ **Wsparcie osób z niepełnosprawnościami w zakresie likwidacji barier technicznych - (należy do grup 7, 1).**

Powyższe wsparcie polega na dofinansowaniu likwidacji barier technicznych uniemożliwiających osobom niepełnosprawnym samodzielne funkcjonowanie. Bariery techniczne, zdefiniowane są jako przeszkody wynikające z braku zastosowania lub niedostosowania przedmiotów lub urządzeń odpowiednich do rodzaju niepełnosprawności. O to wsparcie mogą wnioskować się osoby niepełnosprawne, jeżeli jest to uzasadnione potrzebami wynikającymi z niepełnosprawności, a także jeżeli likwidacja barier umożliwi lub w znacznym stopniu ułatwi osobie niepełnosprawnej wykonywanie podstawowych, codziennych czynności lub kontaktów z otoczeniem.

---

⁴³ <https://www.gov.pl/web/gov/skorzystaj-z-dofinansowania-do-likwidacji-barier-w-komunikowaniu-sie>

Warto pamiętać o zasadzie mówiącej, że Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) nie zwraca kosztów poniesionych przed zawarciem umowy o dofinansowanie ze środków PFRON⁴⁴.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z instytucją zajmującą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

<https://www.gov.pl/web/gov/skorzystaj-z-dofinansowania-do-likwidacji-barier-technicznych>

- **Karta parkingowa dla osób niepełnosprawnych (należy do grup 11, 7).**
- **Program Aktywny Samorząd (należy do grup 1, 5, 6, 7, 9).**

8. Grupy wsparcia dla rodziców

Informacje o w.w. grupach jeśli takowe istnieją na poziomie lokalnym.

9. Czas wolny

Informacje o zajęciach umożliwiających spędzanie czasu wolnego dostępnych na terenie JST.

- **Turnus rehabilitacyjny (należy do grup 5, 1, 9).**
- **Program Aktywny Samorząd (należy do grup 1, 5, 6, 7, 9).**
- **Pomoc w formie usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych (należy do grup 11, 9).**
- **Opieka wychowawcza (należy do grup 11, 9, 1)**

---

⁴⁴ <https://www.gov.pl/web/gov/skorzystaj-z-dofinansowania-do-likwidacji-barier-technicznych>

10. Organizacje pozarządowe - przykłady wsparcia świadczonego przez organizacje pozarządowe:

Chrześcijańska Służba Charytatywna:

Cele:

Chrześcijańska Służba Charytatywna działa na rzecz ludzi bez względu na wyznanie, narodowość, wiek, płeć czy rasę. Jej działania stanowią swoisty pomost łączący osoby potrzebujące wsparcia i osoby które chcą pomóc. Wśród celów tej organizacji można wyszczególnić wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży oraz rozwijanie ich potencjału. Poprawa stanu zdrowia społeczeństwa. Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu osób ubogich i poprawa jakości ich życia. Integracja społeczna osób z niepełnosprawnością. Kształtowanie odpowiedzialności za los jednostek jak i całych społeczeństw w wymiarze globalnym (pomoc rozwojowa i edukacja globalna)⁴⁵.

<https://www.chsch.pl>

Fundacja Prodeste:

Cele:

Prowadzenie wsparcia dla osób ze spektrum autyzmu i ich rodzin. Organizacja warsztatów, wyjazdów diagnostycznych, coachingu dla osób z autyzmem, zajęć terapeutycznych, pozalekcyjnych i korepetycji. Prowadzenie badań psychologicznych i pedagogicznych⁴⁶.

<https://prodeste.pl>

Fundacja „Podaruj Uśmiech” dzieciom niepełnosprawnym

Cele:

Fundacji stara się nieść pomoc środowisku osób niepełnosprawnych, reprezentować środowisko na forum publicznym, wspierać poprzez pomoc finansową oraz rzeczową. Dąży do integracji środowiska w ich miejscu zamieszkania, aktywizacji działań wśród innych organizacji oraz instytucji w kraju i za granicą⁴⁷.

<https://www.podarujusmiech.org>

---

⁴⁵ <https://www.chsch.pl>

⁴⁶ <https://prodeste.pl>

⁴⁷ <https://www.podarujusmiech.org>

Stowarzyszenie „Jednym Słowem”:

Cele:

Działalność na rzecz osób ze spektrum autyzmu oraz wszystkich środowisk, które osoby ze spektrum autyzmu wspierają. Prowadzenie Poradni diagnostyczno-konsultacyjnej oraz bezpłatnych konsultacji wstępnych. Prowadzenie diagnozy funkcjonalnej kontekstowej lub diagnozy funkcjonalnej indywidualnej. Prowadzenie konsultacji i zajęć terapeutycznych dla osób w różnym wieku z różnymi zaburzeniami rozwojowymi. Organizacja turnusów terapeutycznych⁴⁸.

<http://www.jednymslowem.org.pl>

Fundacja TUS:

Cele: Prowadzi audyty dostępności miejsc publicznych dla osób niepełnosprawnych. Tworzony przez fundację „Niepełnosprawnik” pomaga osobą z niepełnosprawnościami znaleźć usługi blisko domu. Szkoli bibliotekarki i bibliotekarzy do pracy z osobami niepełnosprawnymi⁴⁹.

<http://www.tus.org.pl>

Fundacja Avalon:

Cele:

Ogólnopolska organizacja pozarządowa non-profit, pomagająca osobom z niepełnosprawnościami w leczeniu, rehabilitacji. Prócz działań medycznych fundacja ta prowadzi działania mające na celu poprawę dobrostanu psychicznego poprzez spełnianie marzeń, pomoc w usamodzielnieniu się, integracji z resztą społeczeństwa oraz w różnych aspektach codziennego życia. Wspiera dzieci oraz dorosłych⁵⁰.

<https://www.fundacjaavalon.pl>

Fundacja Pomoc Autyzm:

Cele:

Organizacja ogólnopolska nastawiona na działania edukacyjne skierowane do nauczycieli, psychologów, pedagogów specjalnych, terapeutów oraz specjalistów pracujących z dziećmi i młodzieżą z całościowymi zaburzeniami rozwoju. Prowadzone przez fundację działania mają na celu także poprawę jakości funkcjonowania placówek

---

⁴⁸ <http://www.jednymslowem.org.pl/stowarzyszenie/misja-i-cele>

⁴⁹ <http://www.tus.org.pl/dzialania/dzialania-wlaczajace>

⁵⁰ <https://www.fundacjaavalon.pl/info-o-fundacji/misja.html>

terapeutycznych, poradni psychologiczno – pedagogicznych, przedszkoli i szkół. Pracownicy fundacji pracują także z rodzicami dzieci z niepełnosprawnością aby pomóc w przygotowaniu dzieci do maksymalnej samodzielności⁵¹.

<https://www.pomocautyzm.org>

Stowarzyszenie HSA Krok po kroku:

Cele:

W Pile zbudowana została pierwsza na świecie platforma nurkowa dla niepełnosprawnych. Ideą stowarzyszenia Krok po kroku HSA jest integracja i pomoc ludziom niepełnosprawnym przy wykorzystaniu środowiska wodnego. Instruktorzy HSA uczą nurkować i zabierają na podwodne wycieczki osoby niepełnosprawne. Rehabilitacja poprzez nurkowanie stanowi jeden z elementów działalności stowarzyszenia⁵².

https://www.facebook.com/pg/krokpokrokuhsa/about/?ref=page_internal

Fundacja Dzieci Chorych i Niepełnosprawnych Bożydar im . Maksymiliana Kolbego

Cele:

Załoženiami organizacji jest m.in. niesienie pomocy dzieciom i osobom niepełnosprawnym, niesienie wszelkiej pomocy ludziom chorym z zaburzeniami psychicznymi z terenu całej Polski, prowadzenie działań w zakresie organizacji wypoczynku letniego, realizacja programów profilaktycznych dla niepełnosprawnych, prowadzenie działalności opiekuńczo-wychowawczej i profilaktycznej. Fundacja ponadto zajmuje się działalnością na rzecz osób niepełnosprawnych (organizacją imprez integracyjnych), wspiera zakupy sprzętu rehabilitacyjnego (np. wózki inwalidzkie, sprzęty korekcyjne, łózka i leżaki rehabilitacyjne itp.), pomaga zdobyć finansowanie operacji dla dzieci i osób niepełnosprawnych najbardziej potrzebujących w Polsce i za granicą⁵³.

<http://fundacjabozydar.org.pl/index.php?str=glowna>

---

⁵¹ <https://www.pomocautyzm.org/o-nas>

⁵² https://www.asta24.pl/2018/02/02/rehabilitacja-poprzez-nurkowanie-trwa-nabor; oraz https://www.facebook.com/pg/krokpokrokuhsa/about/?ref=page_internal

⁵³ <http://fundacjabozydar.org.pl/index.php?str=glowna>

Stowarzyszenie na rzecz Osób Niepełnosprawnych i Ich Rodzin „AMIKUS:

Cele:

Umożliwia ono naukę i opiekę poprzez liczne warsztaty i zajęcia oraz pomoc przez rehabilitację i wsparcie medyczne, prawne i finansowe. Statutowe cele tego poznańskiego stowarzyszenia dotyczą także organizacji wypoczynku dla osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin, integracji środowiska oraz działań mających na celu poprawę sprawności psychofizycznej osób z niepełnosprawnościami⁵⁴.

<http://amikus.poznan.pl>

INNE STOWARZYSZENIA, FUNDACJE DZIAŁAJĄCE NA TERENIE JST

11. Inne

➤ Opieka wytchnieniowa (należy do grup 11, 9, 1).

Program zakłada wsparcie członków rodzin lub opiekunów sprawujących bezpośrednią opiekę nad:

- dziećmi niepełnosprawnymi z orzeczeniem o niepełnosprawności łącznie ze wskazaniem: konieczności stałej lub długotrwałej opieki lub pomocy innej osoby w związku ze znacznie ograniczoną możliwością samodzielnej egzystencji, oraz konieczności stałego współudziału na co dzień opiekuna dziecka w procesie jego leczenia, rehabilitacji i edukacji;
- osobami ze znacznym stopniem niepełnosprawności.

Program będzie realizowany w trzech modułach.

- W module pierwszym świadczenie opieki wytchnieniowej (w formie pobytu dziennego) skierowane będzie do opiekunów, którzy nie korzystają z innych form usług w miejscu zamieszkania osoby niepełnosprawnej.

---

⁵⁴ <http://amikus.poznan.pl/o-nas/>

- moduł drugi stanowi rozszerzenie usług opiekuńczych (w formie pobytu całodobowego) który odbywać się będzie: w ośrodkach wsparcia posiadających miejsca całodobowego pobytu; w mieszkaniach chronionych.
- Z kolei moduł trzeci zakłada zapewnienie opiekunom możliwości skorzystania z poradnictwa specjalistycznego (psychologicznego lub terapeutycznego) oraz nauki w zakresie pielęgnacji, rehabilitacji i dietetyki.

Opiekunowie będą mieli do wykorzystania w trzech modułach 14 dni dla opieki wytchnieniowej w formie pobytu całodobowego oraz limit 240 godzin dla opieki wytchnieniowej w formach, o których mowa w module pierwszym i trzecim.

Po przekroczeniu limitu czasu opiekunowie, których dochód nie przekracza 350 proc. obowiązującego kryterium dochodowego określonego w ustawie o pomocy społecznej, nadal będą mogli korzystać ze wsparcia jednak nie będzie już ono bezpłatne – za kolejne 240 godzin opieki i 14 dni opieki wytchnieniowej zapłacą połowę kosztów jej realizacji. W przypadku przyznania opiekunowi dodatkowej usługi opieki wytchnieniowej, w przypadku spełniania kryterium dochodowego, o której mowa wyżej, gmina/powiat finansują pozostałe 50 proc. kosztów realizacji tej usługi.

Gmina/powiat przyznaje opiekę wytchnieniową na wniosek członka rodziny lub opiekuna sprawującego bezpośrednią opiekę wydając decyzję administracyjną⁵⁵.

Gmina/powiat może otrzymać dofinansowanie na świadczenie tej usługi do 80 proc. kosztów realizacji. Udział własny gminy/powiatu musi wynosić nie mniej niż 20 proc. kosztów realizacji.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.gov.pl/web/rodzina/wytchnienie-dla-opiekunow-nowy-program-z-podpisem-minister-rodziny>

⁵⁵ Powyższe informację pochodzą ze strony Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej
<https://www.gov.pl/web/rodzina/wytchnienie-dla-opiekunow-nowy-program-z-podpisem-minister-rodziny>

<https://www.gov.pl/web/rodzina/nabor-wnioskow-w-ramach-programu-opieka-wytchnieniowa-edycja-2019>

➤ **Pomoc w formie usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych (należy do grup 11, 9).**

Osobie samotnej, która z powodu wieku, choroby lub innych przyczyn wymaga pomocy innych osób, a jest jej pozbawiona, przysługuje pomoc w formie usług opiekuńczych lub specjalistycznych usług opiekuńczych.

Usługi opiekuńcze lub specjalistyczne usługi opiekuńcze mogą być przyznane również osobie, która wymaga pomocy innych osób, a rodzina, a także wspólnie niezamieszkujący małżonek, wstępni, zstępni nie mogą takiej pomocy zapewnić. Usługi opiekuńcze obejmują pomoc w zaspokajaniu codziennych potrzeb życiowych, opiekę higieniczną, zaleconą przez lekarza pielęgnację oraz, w miarę możliwości, zapewnienie kontaktów z otoczeniem.

Specjalistyczne usługi opiekuńcze są to usługi dostosowane do szczególnych potrzeb wynikających z rodzaju schorzenia lub niepełnosprawności, świadczone przez osoby ze specjalistycznym przygotowaniem zawodowym. Ośrodek pomocy społecznej, przyznając usługi opiekuńcze, ustala ich zakres, okres i miejsce świadczenia⁵⁶.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<http://www.niepelnosprawni.gov.pl/art,889,nabor-wnioskow-w-ramach-programu-uslugi-opiekuncze-dla-osob-niepelnosprawnych-edycja-2019>

<https://www.gov.pl/web/rodzina/uslugi-opiekuncze-i-specjalistyczne-uslugi-opiekuncze>

---

⁵⁶ Powyższe informacje pochodzą ze strony Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej: <https://www.gov.pl/web/rodzina/uslugi-opiekuncze-i-specjalistyczne-uslugi-opiekuncze>

➤ **Karta parkingowa dla osób niepełnosprawnych (należy do grupy 11, 7).**

Upoważnia do stawiania na miejscach postoju przeznaczonych dla osób z niepełnosprawnościami.

Dzieci do ukończenia 16 roku życia mogą otrzymać kartę parkingową wyłącznie na podstawie orzeczenia zawierającego wskazanie do karty parkingowej, tj. znacznie ograniczonych możliwości samodzielnego poruszania się. W przypadku dzieci wskazanie do karty parkingowej nie jest więc jak w przypadku osób pełnoletnich uzależnione od symbolu przyczyny niepełnosprawności, ale wyłącznie od tego, że dziecko ma znacznie ograniczone możliwości samodzielnego poruszania się, co ustala się uwzględniając m.in. wiek dziecka.

Wniosek może zostać złożony przez:

- osobę niepełnosprawną,
- jednego z rodziców albo opiekunów prawnych (jeśli osoba niepełnosprawna ma mniej niż 18 lat albo jest całkowicie ubezwłasnowolniona)
- kuratora — jeśli osoba niepełnosprawna jest częściowo ubezwłasnowolniona.

Wniosek o wydanie karty parkingowej dla osób niepełnosprawnych składa się do Powiatowego Zespołu do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności⁵⁷.

Należy pamiętać, iż karta parkingowa nie zawsze likwiduje konieczność uiszczenia opłaty w strefach płatnego parkowania, ponieważ zasady korzystania z miejsc postojowych w strefach płatnego parkowania ustalane są w drodze uchwały rady miasta lub gminy. Informację odnośnie opłat w danym miejscu najlepiej sprawdzić na stronach internetowych miast/gmin lub kontaktując się bezpośrednio z zarządcami danej strefy.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

---

⁵⁷<https://obywatel.gov.pl/kierowcy-i-pojazdy/uzyskaj-karte-parkingowa#scenariusz-karta-dla-osoby-niepelnosprawnej>

<https://obywatel.gov.pl/kierowcy-i-pojazdy/uzyskaj-karte-parkingowa#scenariusz-karta-dla-osoby-niepelnosprawnej>

Lista powiatowych zespołów do spraw orzekania o niepełnosprawności:

<http://www.niepelnosprawni.gov.pl/container/status-osoby-niepelnosprawnej/Baza%20Powiatowych%20Zesplow%20Orzekajacych%203%20marca%202016%20r..pdf>

➤ **Usługi tłumacza języka migowego lub tłumacza przewodnika**

Osoba niesłysząca lub niedosłysząca, potrzebująca skorzystać z usług tłumacza języka migowego lub tłumacza przewodnika, może otrzymać dofinansowanie ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Pomoc udzielana jest przez powiaty na wniosek osoby niepełnosprawnej lub jej ustawowego przedstawiciela.

Wsparcie tłumacza języka migowego lub tłumacza-przewodnika finansowane ze środków PFRON może wykonywać osoba, która jest tłumaczem przysięgłym, zarejestrowana przez Wojewodę. Tłumacz winien prowadzić działalność gospodarczą.

Osoby niepełnosprawne mogą korzystać z usług tłumacza języka migowego bezpłatnie podczas załatwiania spraw w urzędzie. Należy jednak zgłosić taką potrzebę co najmniej 3 dni robocze przed terminem dokonywania czynności w danym urzędzie. Organy administracji publicznej zapewniają wtenczas osobom niepełnosprawnym dostęp do świadczenia usług tłumaczy PJM, SJM i SKOGN⁵⁸.

Dane kontaktowe umożliwiające kontakt z pracownikiem/pracownicą zajmującym/ą się tym zagadnieniem na poziomie lokalnym.

Adresy i linki do stron internetowych związanych z tym zagadnieniem.

<https://www.pfron.org.pl/osoby-niepelnosprawne/sprawna-komunikacja/jezyk-migowy/>

---

⁵⁸ Powyższe informacje pochodzą ze strony PFRON: <https://www.pfron.org.pl/osoby-niepelnosprawne/sprawna-komunikacja/jezyk-migowy/>

12. Aktywizacja zawodowa

- Program aktywizacji zawodowej osób bezrobotnych i poszukujących pracy w powiecie poznańskim (V) 01.01.2019 – 31.12.2022

Celem projektu jest zwiększenie możliwości zatrudnienia osób bezrobotnych po 29 roku życia zakwalifikowanych do I lub II profilu pomocy, zarejestrowanych w PUP Poznań, zamieszkujących obszar miasta Poznania lub powiatu poznańskiego, należących co najmniej do jednej z wymienionych grup: kobiet, osób długotrwale bezrobotnych, osób w wieku 50 lat i więcej, osób z niepełnosprawnościami, osób z niskimi kwalifikacjami, osób odchodzących z rolnictwa i ich rodzin, imigrantów i reemigrantów lub mężczyzn w wieku 30-49 lat wymagających wsparcia w okresie od 01.01.2019 r.- 31.12.2022 r.⁵⁹

<https://poznan.praca.gov.pl/-/9210763-podstawowe-aktualne-informacje-o-projekcie>

---

⁵⁹ Powyższe informacje pochodzą ze strony <https://poznan.praca.gov.pl/-/9210763-podstawowe-aktualne-informacje-o-projekcie>

Rekomendacje

1. Rekomendacja odnośnie komunikowania się z rodzinami wychowującymi dziecko/dzieci z niepełnosprawnością

Jedną z poważniejszych barier utrudniających dostęp do pakietu usług wsparcia są bariery komunikacyjne. Rekomendujemy, aby zwrócić szczególną uwagę na formy, metody i kanały komunikowania się z RWDN. W trakcie wizyt studyjnych problem ten pojawił się jako jeden z dominujących. Pracownicy uczestniczący w szkoleniu odnośnie zasad wdrażania Modelu i komunikacji z RWDN podkreślali, że nabyli umiejętności w tym zakresie.

Rekomendujemy, aby organizacje przystępujące do Modelu:

- a. przeprowadziły szkolenia w zakresie komunikacji z rodzinami wychowującymi dziecko/dzieci z niepełnosprawnością⁶⁰.
- b. zwróciły uwagę na bariery architektoniczne i techniczne występujące w organizacji a mające wpływ na pełną i nieróżnicującą dostępność usług oraz form, miejsc ich świadczenia.

Organizacje, które już wdrożyły Model w miarę możliwości powinny:

- a. kontrolować kwestie jakości komunikowania się z RWDN
- b. przeszkalać z tego zakresu nowych pracowników
- c. zbierać informację zwrotną od RWDN w kwestii jakości komunikacji.

Mając na uwadze powyższe uznano za niezbędne, aby przypomnieć hasłowo w rekomendacji kilka podstawowych zasad odnośnie komunikacji z grupą docelową:

- ❖ Słownictwo – używamy prawidłowego nazewnictwa dziecko z niepełnosprawnością a nie dziecko niepełnosprawne, chore itp. Niepełnosprawność dziecka nie jest chorobą. „Dziecko z Zespołem Downa” a nie „Down”. itp.;
- ❖ Poziom komunikatów winien być dostosowany do potrzeb i możliwości rodziców, należy zwrócić uwagę, że możemy współpracować z rodzicami również z niepełnosprawnością;

---

⁶⁰ Ekspertki podnoszą, że ważne jest również zwrócenie uwagi na komunikację z dorosłymi osobami z niepełnosprawnościami (wykracza to jednakże poza obszar tematyczny Modelu).

- ❖ Używamy imion w pełnych formach a nie zdrobnień – „Pani syn Paweł” a nie „Pani syn Pawełek”;
- ❖ Prawidłowy ton i głośność - nie szeptamy mówiąc o niepełnosprawnym dziecku;
- ❖ Personalizacja - używamy imion lub określeń „syn”, „córka”, „dziecko” a nie innych określeń np. „On”, „To dziecko”, „Młody”;
- ❖ Otoczenie (warunki określające czy rozmowa jest dyskretna, poufna, w warunkach zapewniających poczucie bezpieczeństwa) – nie każdy rodzic chce mówić o problemach zdrowotnych swojego dziecka czy potrzebach rodziny gdy przysłuchują się temu inne osoby;
- ❖ Zapewnienie odpowiedniego czasu;
- ❖ Miejsce (nie każdy chce mówić o swoich problemach przy innych);
- ❖ Czas oczekiwania (osoby z dziećmi z niepełnosprawnością powinny być obsługiwane poza kolejką), sprawność komunikacyjna;
- ❖ Forma komunikacji (bez barier, prawidłowo formułowane komunikaty, komunikacja dostosowana do możliwości komunikacyjnych rodziców);
- ❖ Empatia ale nie litość;
- ❖ Czas na rozmowę, który może być wydłużony w stosunku do innych osób;
- ❖ Wiedza – jeśli czegoś nie wiesz, nie bój się tego powiedzieć. Zobowiąż się, że ustalisz to w określonym terminie. W wyznaczonym czasie poinformuj rodzica/opiekuna dziecka z niepełnosprawnością o tym czego się dowiedziałeś/aś. Jeśli w wyznaczonym czasie jeszcze nie masz rozwiązania zadzwoń, poinformuj o tym, wyjaśnij przyczyny, określ kiedy przedstawisz rozwiązanie/odповідź. Ważne jest aby podtrzymać komunikację;
- ❖ Jeśli zaspokojenie potrzeby rodzica/opiekuna dziecka z niepełnosprawnością nie jest w zakresie Twoich obowiązków, dowiedz się kto się tym zajmuje i poinformuj o tym rodzica. Zwróć uwagę na to, aby skutecznie wskazać właściwą osobę – rodzice osób z niepełnosprawnościami podnoszą, że są odsyłani czasami do kilku osób zanim zostanie im udzielona prawidłowa informacja. Przyczynia się to do braku zaufania i buduje bariery komunikacyjne utrudniające przyszłe kontakty.
- ❖ Nie obiecuj niczego na co nie masz wpływu.

2. Rekomendacje odnośnie pozyskiwania środków zewnętrznych związanych z usługami świadczonymi dla RWDN

Należy zwrócić uwagę na to, że środki niezbędne do zapewnienia pełnego pakietu usług pozyskiwane mogą być nie tylko z budżetu JST. Jednostki Samorządu Terytorialnego mogą pozyskiwać dotacje na różne projekty społeczne z programów regionalnych. Instytucje rynku pracy mogą dofinansować m.in. swoje działania przeciwdziałające bezrobociu. Będące w strukturach samorządu ośrodki pomocy rodzinie lub centra wspierania rodzin mogą starać się o dofinansowanie projektów np. aktywizujących osoby w trudnej sytuacji życiowej. Organy prowadzące placówek oświatowych mogą pozyskiwać fundusze na: zajęcia dla uczniów, podnoszenie kompetencji nauczycieli, stypendia dla młodzieży, itd.

Rekomenduje się także współpracę z NGO, uczelniami wyższymi itp w celu wykorzystania na potrzeby RWDN pozyskiwanych przez te organizacje środków zewnętrznych z funduszy, grantów, dotacji. Wskazane jest zapewnienie NGO wsparcia w tym zakresie gdyż przyczyni się to do poprawy jakości usług świadczonych dla RWDN na terenie danej JST. Rekomendujemy systematyczne zapoznawanie się z informacjami o ogłaszanych konkursach m.in. na stronach⁶¹:

1. Centrum Projektów Europejskich
2. Portalu Funduszy Europejskich
3. Narodowego Instytutu Wolności
4. Urzędów Marszałkowskich
5. Fundacji BGK
6. Fundacji PZU
7. Fundacji Orlen

Zalecamy, aby ocena oferty powyższych instytucji/organizacji była dokonywana nie tylko przez pryzmat JST ale i przez pryzmat NGO i innych uprawnionych organizacji do udziału w konkursach funkcjonujących na terenie JST.

---

⁶¹wybór niewyczerpujący, przykładowy

3. Rekomendacje odnośnie szkoleń JST

Szkolenie pracowników JST w opinii ekspertów jest szczególnie ważne, gdyż na pracownikach JST spoczywał będzie obowiązek uzupełnienia Modelu o możliwości wsparcia dostępne w konkretnej jednostce samorządu terytorialnego. Prócz szkoleń przeprowadzanych w trakcie projektu ważne będą szkolenia w trakcie funkcjonowania w danej JST Modelu. Zakładamy (opierając się na doświadczeniu ekspertów i opiniach pracowników JST), że osobami najczęściej przeprowadzającymi owe szkolenia będą koordynatorzy projektu w danej JST.

Sugerujemy, aby przed rozpoczęciem szkoleń przygotować wstępny krótki zbiór ogólnych zagadnień/pytań dotyczących lokalnej polityki wsparcia rodziców z niepełnosprawnościami i przekazać je uczestnikom szkolenia. Powyższe ułatwi skuteczne zapoznanie uczestników szkolenia z Modelem i przeprowadzenie ćwiczeń/zadań symulacyjnych adekwatnych do poziomu wiedzy i umiejętności uczestników szkolenia.

Mając na uwadze powyższe rekomendujemy także, aby uczestnicy szkolenia w jego trakcie szczegółowo⁶² zapoznali się z Modelem oraz obecnymi zasadami wsparcia lokalnego, nie tylko rodzin ale i osób z niepełnosprawnościami w jednostce samorządu terytorialnego w której pracują.

W trakcie szkolenia tej grupy wydaje się ważne, aby zwrócić uwagę na realne problemy dotyczące osób z niepełnosprawnościami i ich rodzin. Rekomenduje się, aby w miarę możliwości w ramach tegoż szkolenia przeprowadzać gry sytuacyjne polegające na dokładnym rozpoznaniu faktów towarzyszących danym okolicznościom (w tym przypadku potrzebom i oczekiwaniom RWDN i możliwościom JST) oraz projektowaniu decyzji alternatywnych dla uczestników szkolenia. Tego typu gry dydaktyczne uczą uczestników szkolenia strategii określonego działania, opierając się na symulacji rzeczywistości.

---

⁶² Jednakże adekwatnie do potrzeb danego stanowiska.

4. Rekomendacje odnośnie grup wsparcia, zajęć z dziećmi.

W wyniku rozmów, wywiadów z rodzicami uznano, że wskazane jest aby zajęcia (lub ich część) dla dzieci⁶³ w miarę możliwości odbywały się na terenie szkół – rozwiązanie to w znaczny sposób likwiduje problemy logistyczne – transport dzieci, pozwalając zaoszczędzić czas i przez to przyczyniając się do poprawy warunków życia rodzin. Szkoła jest miejscem znanym i najczęściej akceptowanym przez uczniów, co pozytywnie wpływa na walory psychoedukacyjne i rozwojowe zajęć.

Miejscami spotkań grup wsparcia dla rodziców, według rodziców, mogły by być szkoły (powód logistyczny) lub miejsca neutralne w okolicach miejsc zamieszkania (teren gminy, okoliczne miasto). Podczas spotkań dla rodziców warto zabezpieczyć opiekę nad ich dziećmi, często brak zapewnienia takiej opieki uniemożliwia rodzicom uczestnictwo w spotkaniu.

Zasadnym zatem jest, aby zajęcia dla dzieci odbywały się częściowo w tym samym czasie co spotkania grup wsparcia dla rodziców.

Rekomenduje się, aby w tych zajęciach (lub równorzędnych odbywających się w tym samym czasie) mogły uczestniczyć także rodzeństwa dzieci z niepełnosprawnościami.

Eksperci rekomendują, aby JST wdrażające Model prowadziły zajęcia grup wsparcia dla rodziców oraz zajęcia opiekuńcze – wychowawcze, wspierające rozwój dzieci z niepełnosprawnościami. Tematyka zajęć winna być różnorodna i dopasowana do potrzeb danego środowiska. Zaleca się przeprowadzanie systematycznej ewaluacji zajęć.

Zajęcia te winny obejmować dzieci w wieku do 3 lat, w wieku przedszkolnym i szkolnym, a ich prowadzenie winno zapewniać bezpieczeństwo oraz integrację uczestników. Zapewnienie bezpiecznych warunków zajęć dla dzieci z niepełnosprawnościami jest w opinii ekspertów wartością najważniejszą⁶⁴.

Możliwe jest aby działania związane z prowadzeniem zajęć, grup wsparcia powierzyć NGO. Zalecamy także prowadzenie, wspieranie klubów integracji społecznej.

---

⁶³ O ile dana JST realizuje lub chce realizować takowe zajęcia.

⁶⁴ zob. M. Przybylski, Odpowiedzialność karna dyrektora i nauczyciela w zakresie naruszenia przepisów BHP w szkole, Poznań 2012.

5. Rekomendacje odnośnie szkoleń przypominających dla JST

Analizując specyfikę pracy występującą w JST rekomendujemy, aby koordynator główny przeprowadzał nieformalną analizę potrzeb szkoleniowych w zakresie funkcjonowania Modelu w danej JST. Analiza taka winna uwzględniać powtarzalność szkoleń związaną z koniecznością odnawiania i aktualizowania wiedzy i umiejętności związanych z posługiwaniem się Modelem. Czasokresy, w których powinno odbywać się takie szkolenie przypominające są zróżnicowane i decyzje o przeprowadzeniu szkolenia przypominającego winien podejmować każdorazowo koordynator. Odnawianie i przypominanie wiedzy związanej z posługiwaniem się Modelem może być przeprowadzane w formie działań coachingowych, pogadank lub formalnego stacjonarnego szkolenia. Zalecamy, aby w trakcie tych działań zwrócić uwagę na następującą funkcję szkoleń:

- adaptacyjną - dopasowanie wiedzy i umiejętności pracownika do wymagań danego stanowiska pracy;
- modernizacyjną - ma odniesienie w ciągłej potrzebie odnawiania kwalifikacji, umiejętności posługiwania się Modelem;
- innowacyjną - tworzenie warunków korzystnych dla wprowadzania nowych rozwiązań w funkcjonującym Modelu;
- społeczną - dotyczy współpracy międzyludzkiej, rozwijania umiejętności interpersonalnych w szczególności komunikacji z RWDN, integracji pracowników i skupienia ich na wspólnych celach.

6. Rekomendacje odnośnie szkoleń nauczycieli

Zważywszy na specyfikę pracy nauczycieli oraz ich obciążenie pracą (wyniki badań Instytutu Badań Edukacyjnych) należy skrócić czas poszczególnych szkoleń wymagających fizycznej obecności pracownika na szkoleniu. Zagrożenie epidemiologiczne również powoduje, że forma pracy zdalnej jest pożądana. Zalecane jest wykonanie części godzin szkoleń w formie samokształcenia kierowanego – e learning, samodzielna praca z dostarczonych materiałów.

Grupa nauczycieli jest szczególnie predystynowana do tego typu pracy ze względu na swoje wykształcenie, typowe sposoby doskonalenia oraz wiedzę fachową i poziom wykształcenia. W godzinach szkoleń wymagających obecności fizycznej wskazane jest przeznaczenie części godzin na konsultacje indywidualne.

Koordinator główny lub koordinator obszaru winien zwrócić uwagę na współpracę z dyrekcjami szkół, przedszkoli w kwestii godzin w jakich może odbywać się szkolenie dla tej grupy.

7. Rekomendacje odnośnie metodyki szkoleń dla nauczycieli

JST, które wdrożyły model winny pamiętać o przeprowadzaniu szkoleń dla nowych pracowników oświaty (dla których są organem prowadzącym) oraz o procesie przypominania i odnawiania wiedzy i umiejętności dla osób przeszkolonych na etapie wdrażania Modelu. W miarę możliwości prowadzący szkolenia powinni położyć nacisk na metodykę nauczania. Tam gdzie to jest możliwe preferowane wydają się być następujące formy i metody szkoleniowe (wg systematyki W. Okonia):

- metoda asymilacji wiedzy - pogadanka, dyskusja,
- metoda samodzielnego dochodzenia do wiedzy - klasyczna metoda problemowa: metoda przypadków, sytuacyjna, burza mózgów, mikronauczanie, gry dydaktyczne.
- metody waloryzacyjne (eksponujące) - impresyjne, ekspresyjne.
- metody praktyczne - ćwiczebne, realizacji zadań wytwórczych.

Do treści będących przedmiotem szkolenia można dochodzić samemu, można też odbierać je w gotowej postaci. Te pierwsze metody będą trwałe i związane z wysiłkiem (intelektualnym, fizycznym, organizacyjnym), te drugie natomiast płytsze i w dłuższej perspektywie czasowej mogą się okazać mniej efektywne.

Przetwarzanie odebranych informacji zależeć będzie też od ich zakresu i głębokości.

Im głębsze przetworzenia, tym korzyści edukacyjne będą większe.

Odbieranie, przechowywanie i aktualizowanie wiadomości wiąże się także z motywacją i zainteresowaniem odbiorcy. Im są one większe, tym formy aktywności są bardziej rozbudowane. Samodzielne dochodzenie do wiedzy zazwyczaj trwa dłużej niż w przypadku metod nieaktywizujących lecz jej trwałość okazuje się większa. Mając na uwadze znaczny czas przeznaczony na szkolenia wskazane jest wykorzystanie form i metod aktywizujących odbiorcę.

Przy zalecanych szkoleniach istotne jest rozwiązywanie indywidualnych trudności, wątpliwości pojawiających się wśród szkolonych, które wynikają ze specyfiki miejsca ich pracy lub cech osobowościowych, do czego potrzebna jest możliwość indywidualnych konsultacji.

8. Rekomendacje odnośnie trenerów/trenerek, kompetencje trenerów/trenerek

Zalecenia w zakresie kompetencji trenera/trenerkę przeprowadzającego/ej szkolenia pracowników w JST:

Szkolenie w miarę możliwości powinien prowadzić trener/trenerkę który/a:

- zna zagadnienia związane z charakterystyką wsparcia rodziców osób niepełnosprawnych,
- szczegółowo zna Model,
- ma znaczne doświadczenie pedagogiczne/dydaktyczne,
- niezbędne jest aby trener/trenerkę przed prowadzeniem szkoleń zapoznał/a się z podstawowymi wynikami badań przeprowadzonych w projekcie oraz pracami naukowymi związanymi z rozwojem i wsparciem osób z niepełnosprawnością oraz wsparcia rodzin z dziećmi z niepełnosprawnościami,
- w przypadku szkoleń dot. JST akceptowalnym rozwiązaniem było by, gdyby szkolenia nowych pracowników/pracownic w gminach, które wdrożyły Model prowadził/a trener/trenerkę będący/a koordynatorem projektu w danej JST. Osoba takowa posiada wiedzę na temat struktur i funkcjonowania Modelu w danej JST.

Przy zalecanych szkoleniach istotne jest rozwiązywanie indywidualnych trudności, wątpliwości pojawiających się wśród szkolonych, które wynikają ze specyfiki miejsca ich pracy lub cech osobowościowych do czego potrzebna jest możliwość indywidualnych konsultacji – w tego typu rozmowach szkoleniowych wysoki poziom wiedzy merytorycznej i umiejętności jest szczególnie wymagany.

9. Rekomendacje ogólne dotyczące szkoleń

Szkolenia w JST, które wdrożyły Model winny być dostosowane do poszczególnych grup pracowniczych. Część szkolenia, która odbywać się będzie w sposób e-learningowy/samokształcenia kierowanego winna być przygotowana w formie materiałów zawierających między innymi rozszerzający zasób wiedzy odnośnie niepełnosprawności; część w formie prezentacji (power point preferowany). Ten typ programu z racji swej popularności zapewnia największą dostępność dla osób trzecich. Ponieważ część tematyki dotyka spraw osobistych i pracownicy (np. JST) mogą mieć problemy z komunikacją poprzez problemy osobowe oraz hierarchiczne, zaleca się ażeby podczas każdego szkolenia część szkolenia odbywała się w formie coachingu indywidualnego/mentoringu/zajęć indywidualnych. Indywidualna forma części zajęć daje możliwość dostosowania tempa pracy, doboru narzędzi i sposobów realizacji celów w zgodzie z uczestnikiem spotkań i specyfiką pracy danego pracodawcy. Co szczególnie ważne w instytucjach zhierarchizowanych jakimi są np. JST, szpitale i placówki oświatowe forma ta pozwala w sposób otwarty uczestnikowi szkolenia rozmawiać o swoich potrzebach i brakach.

10. Rekomendacja odnośnie zamierzonych efektów kształcenia

Szkolenia prowadzone przez koordynatorów winny odnosić się do konkretnych zamierzonych efektów kształcenia (*Outcome-Based Approach* - OBA). Podejście oparte na efektach kształcenia według ekspertów jest szczególnie przydatne, gdyż zakłada zupełnie odmienną filozofię nauczania niż podejście tradycyjne. O ile tradycyjny system kształcenia zakładał, że punktem centralnym jest prowadzący szkolenie, o tyle podejście OBA koncentruje swoją uwagę na uczestniku szkolenia. W myśl OBA punktem wyjścia w dydaktyce są oczekiwane rezultaty, czyli umiejętności, jakie uczestnik szkolenia uzyska w efekcie procesu kształcenia. Nazywane są one efektami kształcenia oraz zgodnie z definicją ECTS, wyrażane są w postaci kompetencji, na które składają się umiejętności, wiedza oraz postawy po zakończonym procesie nauczania⁶⁵. Forma ta w przyszłości ułatwi ewaluację efektów kształcenia.

11. Rekomendacje w kwestii współpracy z koordynatorem dostępności

Ustawą z dnia 19 lipca 2019 roku o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami wprowadzono nowe obowiązki dotyczące zniesienia lub niwelacji barier ograniczających dostęp osobą ze szczególnymi potrzebami. Ustawa działa wyłącznie w odniesieniu do jednostek sektora finansów publicznych i podmiotów finansowanych ze środków publicznych.

- Celem ustawy jest stopniowa poprawa dostępności podmiotów publicznych, dzięki której osoby ze szczególnymi potrzebami, w sposób możliwie samodzielny będą mogły korzystać z usług publicznych.

---

⁶⁵ D. Baume, *Outcomes-based approaches to teaching, learning & curriculum*, Hong Kong 2005; oraz ECTS User's Guide, *Directorate-General for Education and Culture*, Bruksela 2004.

Dostępność to zbiór działań, rozwiązań technicznych i organizacyjnych, który powoduje, że wszyscy mogą korzystać z danej usługi, budynku, produktu czy technologii. W ustawie określone są trzy rodzaje

dostępności:

- architektoniczna – dotyczy budynków, budowli i ich najbliższego otoczenia;
- cyfrowa – dotyczy stron internetowych, aplikacji mobilnych, intranetu, dokumentów i multimedialnych;
- informacyjno-komunikacyjna – dotyczy działań informacyjnych i komunikacji.

W każdej jednostce samorządu terytorialnego powinien zostać wyznaczona co najmniej jedna osoba pełniąca funkcję koordynatora do spraw dostępności.

• Do zadań koordynatora do spraw dostępności należy w szczególności:

- 1) wsparcie osób ze szczególnymi potrzebami w dostępie do usług świadczonych przez daną JST
- 2) przygotowanie i koordynacja wdrożenia planu działania na rzecz poprawy zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami,
- 3) monitorowanie działalności danej JST w zakresie zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Zaleca się, aby koordynator główny Modelu regularnie komunikował się z koordynatorem dostępności w JST. Pozwoli to zintensyfikować działania związane z poprawą dostępności usług dla RWDN w danej organizacji.

12. Rekomendacje w zakresie trwałości projektu

Zalecamy aby w celu zachowania maksymalnej trwałości i efektywności projektu jednostka samorządu terytorialnego jako instytucja wdrażająca rozwiązanie zwróciła szczególną uwagę na:

- a. monitoring sytuacji RWDN
- b. monitoring systemu wsparcia RWDN
- c. system szkoleń pracowników JST i jednostek podległych (w szczególności oświata)

- d. działania informacyjne mające informować o funkcjonowaniu Modelu
- e. monitoring sytuacji prawnej i prawnego funkcjonowania możliwych form wsparcia (zalecany w oparciu o informacje zwrotną od szkół, poradni, pracowników JST).
- f. dobór właściwego koordynatora głównego dla danej JST jest niezmiernie ważny; od jego aktywności i kreatywności zależeć będzie stopień funkcjonowania Modelu w danej JST. Zalecamy, aby co najmniej raz w roku dokonana została ewaluacja pracy koordynatora.
- g. zalecamy konsultacje z autorami Modelu lub pracownikami WS Uni-Terra w zakresie dotyczącym wdrożonego rozwiązania
- h. należy zwrócić uwagę na fakt, iż Model jest narzędziem którego stosowanie na terenie danej JST wymaga aktywności pracowników danej JST.
- i. zmieniające się przepisy prawne nie stanowią zagrożenia dla trwałości rozwiązania o ile zostaną zaimplementowane w sposób niezwłoczny i holistyczny.

13. Rekomendacje odnośnie zagrożeń we wdrażaniu, funkcjonowaniu, utrzymaniu trwałości Modelu.

Model zintegrowanego pakietu usług w zakresie wsparcia rodzin wychowujących dziecko (dzieci) z niepełnosprawnością jest rozwiązaniem realnie wpływającym na sytuację dzieci z niepełnosprawnościami i ich rodzin, odpowiada na społeczne potrzeby tych osób. Również dla instytucji wdrażających i posługujących się Modelem, niesie on wiele korzyści, gdyż zastosowanie wypracowanego rozwiązania nie wymaga dużego nakładu czasu, licznych godzin pracy⁶⁶, przygotowań technicznych oraz znacznych środków finansowych⁶⁷.

⁶⁶ Określenie czasu pracy niezbędnego do wdrożenia rozwiązania jest zależne od wielkości danej jednostki, struktury jednostki, ilości RWDN i stopnia znajomości ich realnych potrzeb, ponadto znaczny wpływ na to mają cechy osobowe koordynatora.

⁶⁷ Należy jednak zaznaczyć, że wsparcie finansowe JST w zakresie zwiększonych środków zawsze będzie wskazane o ile środki te wydane zostaną w sposób racjonalny z punktu widzenia korzyści i potrzeb RWDN np. na zajęcia grup wsparcia lub zajęcia opiekuńcze pozwalające rozwinąć aktywność zawodową rodzicom ON.

Model nie posiada skomplikowanych procedur a prostota w zakresie obsługi i korzystania z niego jest jedną z jego głównych zalet.

Aby prawidłowo wdrożyć rozwiązanie instytucje nie muszą kierować pracowników do odbycia wysokospecjalistycznych szkoleń, kursów, studiów podyplomowych⁶⁸. Mimo tych zalet, zidentyfikowane zostały następujące zagrożenia związane z wdrażaniem, trwałością i funkcjonowaniem Modelu:

- a. niewłaściwy wybór koordynatora głównego, który posiadać musi predyspozycje osobowe takie jak: samodyscyplina i samodzielność, asertywność, umiejętność motywowania innych, empatia, zdolność do łagodzenia konfliktów, przestrzeganie zasad etyki zawodowej, odporność na stres, umiejętność nawiązywania relacji i znajomość struktur danej instytucji;
- b. mimo, że Model po wdrożeniu nie jest absorbujący czasowo, należy pamiętać o tym by koordynator nie był przeciążony obowiązkami uniemożliwiającymi mu poświęcenie odpowiedniego czasu rozwiązaniu;
- c. zagrożeniem dla Modelu jest brak prawidłowej wymiany informacji między grupami świadczącymi usługi a RWDN;
- d. brak uaktualniania lub rzadkie uaktualnianie informatora;
- e. ograniczenie środków dla RWDN spowodowane założeniem o skutecznym wzroście dostępu do usług i pozytywnych wynikach aktywizacji zawodowej RWDN, może przyczynić się do zamrożenia/ograniczenia poszczególnych form wsparcia;
- f. zaprezentowany Model jest stosunkowo szerokim i pełnym rozwiązaniem w zakresie ułatwienia dostępu do istniejących i funkcjonujących form wsparcia RWDN. Należy jednakże pamiętać, że wskazanie możliwych form wsparcia nie zawsze jest rozwiązaniem wystarczającym. Nie można doprowadzić do sytuacji takiej, w której funkcjonowanie Modelu opierać się będzie wyłącznie na wskazaniu możliwości uzyskania wsparcia. Aby rozwiązanie funkcjonowało należy także wspierać RWDN na etapie działań związanych z pozyskiwaniem wsparcia oraz korzystania ze wsparcia;

---

⁶⁸ Szkoleniami niezbędnymi w opinii ekspertów są szkolenia odnośnie wdrażania i posługiwania się Modelem, oraz szkolenia z komunikacji z RWDN.

- g. brak współpracy z NGO może w znacznym stopniu ograniczyć ofertę usług na terenie danej JST. Zalecane jest przygotowanie programu współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego;
- h. brak aktywności gminy w zakresie określania potrzeb ON;
- i. niewłaściwe posługiwanie się Modelem (pomijanie form wsparcia w informatorze z różnych powodów), zaprzestanie wskazywania zintegrowanego modelu kanałów dostępu do informacji;
- j. wybiórcze udzielanie wsparcia RWDN w zależności od sposobu i form komunikacji stosowanych przez RWDN⁶⁹;
- k. brak zaangażowania wszystkich jednostek podległych JST w funkcjonowanie Modelu. Jeśli np. OPS lub komórka odpowiedzialna za oświatę nie będą w sposób prawidłowy realizowały działań związanych z funkcjonowaniem Modelu (uaktualnianie, informacja RWDN) przestanie on funkcjonować jako narzędzie w pełni skuteczne.
- l. brak regularnej pracy związanej z odnowieniem i przypomnieniem umiejętności kluczowych związanych ze świadczeniem usług dla RWDN (np. umiejętności komunikacyjne);

14. Rekomendacje w zakresie poszerzania wiedzy i zalecanej literatury

Zalecamy aby w miarę możliwości organizacje, które przystąpiły do Modelu delegowały swoich pracowników na szkolenia zewnętrzne z zakresu:

- a. komunikacji z RWDN
- b. obsługi osób ze szczególnymi potrzebami.
- c. wiedzy z zakresu pedagogiki specjalnej, psychologii.

---

⁶⁹ Na etapie testowania Modelu pojawiła się przesłanka nierównomiernego dostępu do usług przeznaczonych do części RWDN w zależności od przesłanki zachowywania odpowiednich form kultury przez RWDN w kontaktach z pracownikami danej instytucji. Zachowanie to wynika w opinii ekspertów między innymi z braku wiedzy odnośnie faz radzenia sobie z niepełnosprawnością dziecka i może stanowić to zagrożenie dla funkcjonowania rozwiązania.

Rekomendujemy także poszerzanie wiedzy w oparciu o literaturę dotyczącą ON I RWDN
Przykładowe pozycje wymienione zostały poniżej:

1. Buchnat M., Tylewska-Nowak B., red., Dzieci i młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w systemie edukacji, Warszawa 2012.
2. Buchnat M., Kompetencje i oczekiwania nauczyciela do pracy z dzieckiem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w nowej szkolnej rzeczywistości. [w:] Studia Edukacyjne nr 31/2014.
3. Brzezińska A., Kaczan R., Smoczyńska K., Diagnoza potrzeb i model pomocy osób z ograniczeniami sprawności, Warszawa 2010.
4. Chrzanowska I., Nauczyciele o szansach i barierach edukacji włączającej, Warszawa 2019.
5. Daniłowska S., et. al, Realizacja zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, Warszawa 2015.
6. Doroszu J., Sytuacja rodziny dziecka niepełnosprawnego - izolacja, autonomia czy koegzystencja?, [w]: Miejsce innego we współczesnych naukach o wychowaniu: w poszukiwaniu pozytywów, pod red. Chrzanowskiej I., Jachimczak B., Pawelczak K., Poznań 2013.
7. Eszyk J., Aspiracje życiowe młodzieży niepełnosprawnej, [w:] Niepełnosprawność i rehabilitacja osób dorosłych jako problem medyczny i społeczny w Polsce, red. I. D. Karwat Wydawnictwo Liber, Lublin 2002.
8. Głodkowska J., Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej, Warszawa 2011.
9. Gorajewska D. red., Wsparcie dziecka z niepełnosprawnością w rodzinie i szkole, Warszawa 2008.
10. Obuchowska I. red., Dziecko niepełnosprawne w rodzinie: praca zbiorowa, Warszawa 1999.
11. Otrębski W., Konefał K., Mariańczyk K., Kulik M., Wspieranie rodziny z niepełnosprawnym dzieckiem wyzwaniem dla pracy socjalnej. Badania rodzin z niepełnosprawnymi dziećmi w województwie lubelskim, Lublin 2011.

12. Zima-Parjaszewska M., Makowiecka K., Abramowska B., Józefowicz B.,
Dostosowanie instytucji i usług publicznych do potrzeb osób
z niepełnosprawnością intelektualną, ze spektrum autyzmu, problemami zdrowia
psychicznego – poradnik, Warszawa 2020.

Rekomendujemy systematyczne zapoznawanie się z informacjami umieszczonymi
na stronach:

1. Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych,
2. Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej,
3. Pełnomocnika Rządu do Spraw Osób Niepełnosprawnych,
4. Rzecznika Praw Dziecka.